

LINGUISTICA
SERIES A
STUDIA ET DISSERTATIONES, 6.

BÁNRÉTI ZOLTÁN

NYELVTAN – KOMMUNIKÁCIÓ –
IRODALOM TIZENÉVESEKNEK

Alternatív képességfejlesztő program
az általános iskolák felső tagozata számára

PROGRAMLEÍRÁS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETE
INSTITUTUM LINGUISTICUM ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

1990

1917

1917

LINGUISTICA

SERIES A

STUDIA ET DISSERTATIONES, 6.

BÁNRÉTI ZOLTÁN

NYELVTAN – KOMMUNIKÁCIÓ –
IRODALOM TIZENÉVESEKNEK

Alternatív képességfejlesztő program
az általános iskolák felső tagozata számára

PROGRAMLEÍRÁS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETE
INSTITUTUM LINGUISTICUM ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

1990

Lektorálta: Nagy J. József
Pléh Csaba

ISBN 963 8461 42 X

©1990. Az MTA Nyelvtudományi Intézete

Computer typeset by $\text{M}\text{\AA}\text{T}\text{E}\text{X}$.

Felelős kiadó: Herman József

Hozott anyagról sokszorosítva

LINGUISTICA

SERIES A

STUDIA ET DISSERTATIONES, 6.

NYELVTAN – KOMMUNIKÁCIÓ – IRODALOM
TIZENÉVESEKNEK

INSTITUT

BRNO

STAVBY A PROJEKTY

_____

BYELTVAJN - KOMMUNIKACE - FODN - GM
TVRZBA EKSPERIS

TARTALOM

Információk az NyKIT programról.....	1
1. Az NyKIT program alaptulajdonságai	1
2. A kutatási – fejlesztési feladatok	3
3. Az NyKIT program szerkezetének néhány sajátossága....	4
4. A követelményrendszeréről.....	5
5. Az innovációs tevékenység és a mérések	6
6. Az NyKIT fejlesztési környezete	7
Publikációk	9
Taneszközök	11
Tanulás- és tanításszervezési háttéranyagok.....	13
TANTERV	15
I. CÉLTAXONÓMIA	16
1. Általános célok.....	17
2. Specifikus célok: nyelvtan – kommunikáció első ciklus 5-6. osztály.....	21
3. Specifikus célok: nyelvtan – kommunikáció második ciklus 7-8. osztály	22
4. Más tantárgyak tanulását közvetlenül segítő transzfer hatások – képességek, ismeretek – kifejlesztése	24
5. Specifikus célok: irodalom, 5-8. osztály.....	25
6. Specifikus célok: filmesztétika, 7-8. osztály.....	26
II. A TANANYAG TARTALMA ÉS SZERKEZETE.....	27
Nyelvtan, első ciklus (5-6. osztály).....	28
Nyelvtan, második ciklus (7-8. osztály).....	30
Kommunikációs beszédben és írásban, első ciklus (5-6. osztály).....	35
Kommunikációs beszédben és írásban, második ciklus (7-8. osztály).....	42
Helyesejtési gyakorlatok (5-8. osztály)	50
Helyesírási gyakorlatok (5-8. osztály).....	52
Irodalom, első ciklus 5-6. osztály).....	55
Irodalom, második ciklus 7-8. osztály).....	59
Filmesztétika.....	63

III. KÖVETELMÉNYRENDSZER.....	69
Nyelvtan, első ciklus (5-6. osztály).....	70
Nyelvtan, első ciklus (7-8. osztály).....	74
Kommunikációs beszédben és írásban, első ciklus (5-6. osztály).....	80
Kommunikációs beszédben és írásban, második ciklus (7-8. osztály).....	85
Irodalom, 5-8. osztály.....	91
Filmesztétika, 7-8. osztály.....	97

Információk az NYKIT programról

1. Az NYKIT program alaptulajdonságai

- 1.1. A Nyelvtan-kommunikáció-irodalom tizenéveseknek (a következőkben NYKIT) program a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében és az Országos Pedagógiai Intézetben készült, az OKKFT majd a TS-4 támogatásával. A kutatás vezetője: Bánréti Zoltán. A kutatás-fejlesztés terve magában foglalta a 9-14 éves korban megvalósítandó nyelvi-kommunikációs-irodalmi képességfejlesztés koncepciójának és programjának kialakítását, majd pedig a teljes taneszközkészletnek a megírását és kísérleti tanítások során történő kipróbálását is. Mivel mindezt elvégeztük, és a kísérleti tanítások tesztelése évek óta kedvező eredményeket adnak, ezért az NYKIT programot a Művelődési és Közoktatásügyi Minisztérium engedélyével felajánljuk alternatív programként történő országos terjesztésre.
- 1.2. A Nyelvtan-kommunikáció-irodalom tizenéveseknek program radikális fejlesztést jelent az általános iskola felső tagozata számára. Kombinatorikusan fölépített tevékenységrendszerek segítségével erőteljes képességfejlesztést tesz lehetővé. A nyelvi-kommunikációs kultúra aktív művelésére vonatkozó képességeket olyan tanulási folyamatban fejleszti, amely a gyerekek és a tanár demokratikus együttműködésére, racionális vitákra épül, talpraesett, kommunikatív cselekvésekre ösztönöz, önállóságot és kritikai készséget kíván. A program tartalmát és a tanulásszervezést egyaránt a differenciált gondolkodásmód jellemzi. A program nem az átlaghoz „idomít”, hanem azt biztosítja, hogy — a normák, konvenciók ismeretében, de kreatív alkalmazással — a gyerekek kikísérletezzék a személyiségüknek legjobban megfelelő kommunikációs stratégiákat, rátaláljanak azokra a közlési műfajokra és tevékenységekre, melyekben tehetségesek, és egyúttal megértsék, belássák önmaguk és mások kommunikációs korlátait, nehézségeit is. A tanárok mind a tehetségfejlesztéshez, mind pedig a nyelvi hátrányos helyzet kompenzálásához megkapják a szükséges

muníciót magának a tevékenységrendszereinknek a szerkezetétől, valamint a differenciálást segítő, külön feladatgyűjteményeinktől, de írtunk két kötet tanításszervezési, tanulásirányítási kézikönyvet is a programhoz. A gyerekek differenciált fejlesztése érdekében a tevékenységtaxonómiákat, az ismeretanyagot és a követelményeket nem évenkénti bontásban terveztük meg, hanem két ciklusra bontottuk: az 5-6. osztály időszakára és a 7-8. osztály ciklusára. Az első ciklusban a tevékenységrendszerek kevésbé összetettek, a mintakövetés és a kombinatorikusság különböző módokon ötvöződik, míg a második ciklusban növekszik a tevékenységrendszerek összetettsége, megjelennek a hipotetikus-deduktív gondolkodási, „kutatási” módszereknek az alapelemei, és a kombinatorikus műveletek, cselekvések bonyolultságát megnöveljük. A nyelvtan, a kommunikáció és az irodalom két ciklusára vonatkozóan a részletek kiolvashatók a tantervből.

- 1.3.** Az NYKIT program minden más, Magyarországon alkalmazott programnál kevesebb kötelező verbális fogalmi kategóriát alkalmaz, kevesebb verbális definíciót használ. Az ismeretek természetesen rangjukon kezeltek, de úgy jelennek meg, mint valamely nyelvi-kommunikációs tevékenység elvégzésének eredményei vagy feltételei. A radikális tevékenységcentrikusság lehetővé teszi a kategóriák, fogalmak operacionalizált meghatározását: vagyis definíciójuk lényege az, hogy miképpen lehet az illető kategória által jelölt dolgot létrehozni, vagy mire lehet használni. A tevékenységcentrikusság lehetővé tette a tradicionálisan széttagolt tananyag egységesebb, nagyvonalúbb megszervezését. Például nyelvtanból a hagyományos szófajtant és alaktant a mondatot és szöveget építő kombinatorika integráns részévé tettük, a hangtant pedig a helyesejtési és helyesírási tréningek részévé. vagy irodalomból az olvasottak „tartalmára” történő, hagyományos rákérdezés helyett rögtön olyan feladatokat adunk, melyek a mű szövegén elvégzendő, nyelvi műveleteket kívánják, és amelyek a felszíni értelemben vett történet mellett egyúttal a mű mélyebb esztétikai interpretációját is felfedeztetik a gyerekekkel.
- 1.4.** Az első kísérleti tanításokat 1979-ben kezdtük meg. Azóta 115 kísérleti osztályban tanítottuk a programot. A kísérleti osztályok között minden szocio-kulturális típus előfordult, a kisközségi cigányosztályoktól a nagyvárosi „jó” iskoláig. A kísérleti tanítások tapasztalatai alapján véglegesítettük a 22 különböző nyomtatott taneszközünket és a 19 tanításszervezési, tanulásirányítási háttéranyagot, illetve továbbképzési anyagot. (A jegyzéküket mellékeljük). Jelenleg 31 különböző iskolában 38 osztályban folyik a programunk tanítása.

2. A kutatási-fejlesztési feladatok

A Nyelvtan-kommunikáció-irodalom tizenéveseknek program kialakításához a következő kutatási-fejlesztési feladatokat teljesítettük:

- 2.1. A kombinatorikus (transzformációs) mondatgrammatika vázlatának elkészítése.
- 2.2. A kombinatorikus szöveggrammatika vázlatának megírása.
- 2.3. Makrostrukturális jellegű szövegszervező algoritmusok készítése (pl.: logikai: érvelési, következtetési algoritmusok, vagy: tematikus vagy metaforikus láncolatot képező, vagy egyszerű narratív algoritmusok, stb.).
- 2.4. Különböző szituációtípusok különböző konfliktustípusaira irányuló kommunikációs problémamegoldó stratégiák lépéseinek leírása, fontosabb variációs lehetőségeik megállapítása.
- 2.5. Példaanyag gyűjtése a legalapvetőbb szociolektusok (a „szerep szerinti” és a „személyes” beszédmódok) nyelvtani, szókincsbeli és kommunikatív stratégiai tulajdonságaira.
- 2.6. Olvasási, szövegértési, helyesejtési és helyesírási képességfejlesztő tevékenységsorok készítése.
- 2.7. Az irodalmi műértő olvasás képességét fejlesztő tevékenységek elemzése:
  - a) az irodalmi szöveg esztétikai interpretációjához szükséges logikai műveletek és szövegelemző eljárások szempontjából
  - b) a mű-interpretációk megfogalmazásához, kifejezéséhez szükséges nyelvi (szövegszervező) és kognitív műveletek szempontjából.
- 2.8. A műértő képességet fejlesztő kreatív jellegű tevékenységek elemzése
  - a) a vizuális és verbális kreatív tevékenységek viszonyai szempontjából,
  - b) a 9-14 éves gyerekek esztétikai szándékú kreatív nyelvi tevékenységei (versírás, meseírás, drámaírás, fotózás, videózás stb.) kifejlesztendő ösztönjeinek körvonalazására.
- 2.9. Vigotszkij és Piaget tevékenységpszichológiai kutatási eredményeinek alkalmazása a nyelvi-kommunikációs tevékenységrendszerek megkonstruálásában.

3. Az NYKIT program szerkezetének néhány sajátossága:

3.1. A célrendszer.

a) *Tantárgyfeletti célok.* Például:

- a kreativitás és a szocializáltság egyidejű, dinamikus fejlesztése
- önállóság, aktivitás és tolerancia, empátia
- a heurisztikus (problémamegoldó) képességek és beállítódások
- az önellenőrzés, önművelés, önfejlesztés képességének fejlesztése
- demokratikus cselekvésmódok értékeinek elsajátítása
- a normakövetés és a normától való eltérés képességének egyidejű fejlesztése
- az értékproblémák értelmezésének képességei stb.

b) *Tantárgyi célok.* Ezeknek csak az alapkategóriáit lehet jelen beszámoló keretében említeni. A program a 6. osztály végére és a 8. osztály végére prognosztizálható *teljesítményszinteket* ad meg, például:

- a mondatok, majd a szövegek szerkezeteinek felépítésében végzendő műveletek (kombinációk) típusaira és komplexitásuk kívánatos mértékére
- a mondatok, majd a szövegek szerkezetei felismerésére, értelmezésére vonatkozó műveletek típusaira, kombinációira és összetettségük mértékére
- az alkalmazandó közlési stratégiák típusaira, komplexitásuk mértékére, a közlési műfajokra
- a feldolgozandó, megértendő nyelvi, irodalmi, esztétikai, kommunikációs *problémákra* (pl.: a jelentés és a forma fogalma, viszonyai, a hétköznapi és a művészi közlés viszonya, az irodalom társadalmi funkciói, az irodalmi műnemek és műfajok problematikája stb.).

3.2. A nyelvtan, a kommunikáció és az irodalom program *tartalmának* részletes ismertetésére e beszámoló keretében nincsen mód. Ezért két mozzanatot emelünk ki:

3.2.1. A programot alkotó tananyagok közös tulajdonságai:

- tevékenységcentrikusak, a fejlesztendő *képességek* és az elsajátítandó *ismeretek* egyaránt a *nyelvi anyaggal végzett empirikus (tevételes) műveltek eredményei*
- felfedező, kísérletező, heurisztikus beállítódást hoz létre a nyelvtanban, a kommunikációban, az irodalomban egyaránt
- Piaget és Vigotszkij tevékenységpszichológiai iskolája értelmében a műveletek összefüggő *tevékenységrendszerekké* fejlesztettek, ezáltal a tananyagaink fejlesztő hatása erősebb, mint a

„tematikusra tördelt”, hagyományos anyagoké

- a program építkezése és hatása egyaránt *képességfejlesztő* jellegű, és nem ismeretcentrikus (az ismeretek mint valamely tevékenység eredményei, illetve feltételei jelennek meg).

3.2.2. A program néhány újdonsága, az említetteken kívül:

- az osztályozó nyelvtan helyett kombinatorikus (transzformációs) nyelvtant tanít
- a mondattani kombinatorika műveleteit kiterjeszti a szövegépítkezés mondatközi viszonyaira
- a modern kommunikációelmélet, a pragmatika, a szituatív problémamegoldó stratégiák, a beszédcselekvésemélet tanulságaira építi a közlési képességfejlesztést
- a kronológikus irodalomtanítás és/vagy a tematikus irodalomtanítás helyett *tevékenység- és műveletcentrikus, képességfejlesztő illetve problémacentrikus irodalomtananyagot ad*. Ez a műértő képességeket és az esztétikai jellegű kreatív képességeket fejleszti. A tananyagot szervező problémák: az értékproblémák, a műfajelméleti problémák, és az irodalom társadalmi funkcióinak kérdései
- a szövegek, különösen az irodalmi szövegek nem tudatos jelentésrétegeire irányuló figyelem, a konnotatív jelentésrétegek megközelítését segítő nyelvi tevékenységek végeztetése
- a verbális esztétikai képességfejlesztés feladattípusainak, műveleteinek problémáinak kiterjesztése a film, a fotózás és a videózás területeire.

4. A követelményrendszeréről

Ez a nyelvtan, a kommunikáció a helyesejtés és helyesírás, az irodalmi műértés, az irodalmi indíttatású, kreatív nyelvi tevékenységek, valamint a filmesztétika területein megadja az első ciklus végére (6. osztály), illetve a második ciklus végére (8. osztály) szükséges teljesítményszinteket.

4.1. Algoritmikusan felépített tananyagunkban a követelmények funkciója elsősorban az, hogy a pedagógus segítségével megállapíthassa, hogy a tanuló rendelkezik-e a képességek, ismeretek azon szintjével, amely számára a *továbbhaladást*, azaz a további fejlesztését lehetővé teszi. Nincsen szó tehát „maximum” vagy „minimum” követelményekről, hanem az egyik tevékenység-részrendszerből egy másik tevékenység-részrendszerbe való átlépés feltételeiről van szó.

Mindez azt is jelenti, hogy a képességek, ismeretek fejlődésére érési időt hagyunk. Adott tevékenységkörben kifejlesztett teljesítmény-

szint a *rákövetkező* tevékenységblokkban lesz *feltétele* a gyerekek sikeres cselekedeteinek. Erre a tananyag szerkezete és a tanulásirányítás jellege ad lehetőséget. A tananyagunkban az alapproblémákat az egyes tevékenységkörök elején differenciálatlan formában bevezetjük. A tananyagban való előrehaladás során az *alpproblémákat* és a *nekik megfelelő tevékenységeket fejlesztjük, differenciáljuk*. A fejlesztett problémaszervezet számos eleme már az előzőben is benne volt. Ez azonban nem okoz monotóniát, mivel az ismétlődő elemek szerkezeti helye, jelentése az új problémában más. Ugyanakkor az ismétlődő problémamozzanatok, és a nekik megfelelő, ismétlődő tevékenységelemek segítik a tartós tudás megszerzését, és lehetőséget adnak arra, hogy a képességszintek kialakulására, az ismeretrendszer fölépülésére „érés” időt hagyjunk.

Ez a tananyagszerkezet alapvetően segíti az órákon történő *differenciálást*, a gyerekek egyéni tanulási, fejlődési üteméhez, individuális nehézségeihez való alkalmazkodást. Ugyanis a problémák, illetve tevékenységek strukturális összetettségének növelése *összekötést* hagy a tananyag különböző „állomásain” tartózkodó, különböző ütemben tanuló gyerekek között. Az eltérések tehát nem azt jelentik, hogy a különböző haladási tempójú gyerekcsoportok „más-más” tananyagrészekkel foglalkoznak, hanem csak azt, hogy a vizsgált probléma, a végzett tevékenység között komplexitásbeli különbségek vannak.

5. Az innovációs tevékenység és a mérések

5.1. A tananyagot munkatankönyvek, munkafüzetek, feladatgyűjtemények, szöveggyűjtemények, fóliák, diaképsorozatok és videoanyagok közvetítik. Az elkészült taneszközök és tanítási háttéranyagok listáját mellékeljük. A központi szerepet játszó, nyomtatott taneszközökből (munkatankönyvek, munkafüzetek) eddig 22 különböző kiadványt írtunk meg és próbáltunk ki eredményesen.

A kísérletező tanárokat mindig az ő kezdeményezésükre, spontán jelentkezésük alapján bíztuk meg. Honoráriumot nem kaptak. 1979 óta 115 osztályban végeztek 5-től a 8. osztályig sikeres kísérleti tanításokat. Lényeges, hogy az osztályaink között kisközségi cigányosztály éppúgy van, mint kisvárosi vagy budapesti. Köztük minden alapvető szociokulturális környezettípus képviselve van.

A kísérleti tanítások eredményességét a hagyományos tantervet tanuló osztályok teljesítményéhez viszonyítva *mértük*. A tesztek, melyeket független pszichológusok készítettek, *nem voltak tananyagfüggőek*, ezért lehetett a kísérleti osztályok és a hagyományos osztályok

teljesítményét összemérni. A mért képességek: a) szövegalkotási képesség, b) grammatikai (formális vagy jelentésbeli) problémaértési, szerkezetérzékelési képesség, c) kommunikációs helyzetmegoldó képesség, d) szókincsregiszter, e) általános kreativitás, f) empátia. A kísérleti osztályok teljesítménye mindhárom képességtípus esetében, valamennyi iskolában (szociokulturális környezetben) meghaladta a párhuzamos kontrollosztályokét. A méréseinknek egyelőre korlátja, hogy egyszerre 8-10 kísérleti osztályt és ugyanennyi kontrollosztályt tudunk csak összevetni, tehát a mért gyerekek száma viszonylag kevés, ennyiben a mérés nem reprezentatív. Megjegyzendő az is, hogy a hagyományos tanterv kipróbálása, bevezetése során egyáltalán nem alkalmaztak olyan ellenőrző méréseket, mint amelyeket a mi programunkban végeztünk. A mérések módjáról és eredményeiről szóló tanulmányokat mellékeljük.

6. Az NYKIT fejlesztési környezete

- 6.1. Az NYKIT programhoz kapcsolódó fejlesztés a készülő *tantárgyközi olvasási képességfejlesztő program*. Ez az általános iskola felső tagozatán tanított tantárgyak (matematika, fizika, kémia, történelem, biológia, földrajz) szövegein alkalmaztatja mindazokat a szövegfeldolgozó, szövegértelmező eljárásokat, melyeket az NYKIT program megtanít. Például: a szövegbeli főtéma és a résztémák megtalálása, a tényállítások és a hipotézisek megkülönböztetése, az érvelési szerkezet — premisszák, következtetések — megállapítása, a kifejtett és a hallgatólagos (rejtett, előfeltételezett) állítások interpretálása, a paragrafusokra bonthatóság, stb. stb) a matematikai, fizikai, kémiai, történelmi, biológiai, földrajzi tantárgyi szövegekben. A tantárgyközi olvasási képességfejlesztő program alaphipotézise, hogy az olvasási teljesítményeknek a felső tagozat idején megfigyelhető hanyatlása azzal függ össze, hogy a gyerekek nincsenek kellően orientálva a szövegek *heurisztikus* kezelésére, a szövegek *lényegének* megragadására és megtanulására. Inkább „szó szerint” vagy „mondatok szerint” tanulnak. Egy szöveg lényegének megértése és megtanulása azonban *a szöveg tartalmi és formális szerkezetének* megragadását és megtanulását kívánja meg. Az idevágó képességeket fejleszti az NYKIT szövegfeldolgozó, szövegértelmező eljárásainak kiterjesztése a többi tantárgy szövegeire, az adott tantárgyak saját, belső pedagógiai, oktatási céljaival összehangolva. A tantárgyközi olvasási képességfejlesztő program feladatsorozatokból áll, melyeket a fent említett tantárgyak szövegein kell elvégezni. A szövegfeldolgozó feladatokat gyorsolvasási feladatsorozatok egészítik ki. Az 5. osztály 4 különböző tantárgyára

készült el az olvasási képességfejlesztő program, ennek kipróbálása 1989. szeptemberétől kezdődött, és közben folytatódik a 6. osztályos feladatanyag készítése. A teljes olvasási program kipróbálásának befejeződése után, csatlakoztatható lesz az NYKIT programhoz, és kölcsönösen erősíteni fogják egymás hatását.

- 6.2.** Készítjük az NYKIT program középiskolai folytatását. Két variánst írunk: egy gimnáziumit és egy szakmunkásképző intézeteknek szólót. Mindkét iskolatípus számára elkészült az I. osztályos nyelvtan-kommunikáció valamint irodalom programja és tananyaga. A középiskolai folytatás elkészülte után (4 év múlva) már 7-8 éves iskoláztatási időszakra is tudni fogunk radikális alternatívát ajánlani.

1.sz. melléklet
PUBLIKÁCIÓK

Könyvek:

- Bánréti Zoltán: Gyerek és anyanyelv
 Tankönyvkiadó, Bp. 1979., 1983. 179 l.
- Uő.: Kamasz és anyanyelv
 Tankönyvkiadó, Bp. 1981. 152 l.
- Szépe György (szerk.): Az anyanyelvi oktatás korszerűsítéséért
 Tankönyvkiadó, Bp. 1982 (2. kiadás), 197 l.

Tanulmányok:

- Bánréti Zoltán: Egy új nyelvi-kommunikációs nevelési rendszer lehetősége, in: Szépe (szerk.): 1982. 53-72 l.
- Uő.: A kommunikációelmélet alapkérdései, in: Takács Etel (szerk.): Tanulmányok a nyelvről, Bp. 1978. 33-42 l.
- Uő.: A szempont a szövegépítkezésben, in: Szathmári (szerk.): A szövegtan a kutatásban és az oktatásban, Magyar Nyelvtudományi Társaság Bp. 1979. 77-82 l.
- Uő.: A magyar nyelvtan helye a közoktatásban, in: Imre Samu - Szathmári István - Szüts László (szerk.): A magyar nyelv grammatikája, Nyelvtudományi Értekezések 104. (1980) 140-149 l.
- Uő.: Szövegtéma és nyelvhasználat, in: Kanyó Zoltán (szerk.): Az irodalmi elbeszélés elméleti kérdései, Studia Poetica, Szeged, 1980. 315-327 l.
- Uő.: Vizuális mozzanatok egy anyanyelvi nevelési kísérletben, in: Nagy J. József (szerk.): Vizsgálatok az anyanyelvi nevelés gazdagítása érdekében, 1981. 269-88 l.
- Uő.: Az anyanyelvi, idegennyelvi, történeti és esztétikai nevelési témacsoportról, in: Közoktatási Kutatások, 40. (1984.) 25-37 l.
- Uő.: Az alternatív programokról, in: Az anyanyelvi nevelés korszerűsítés áramában, (szerk.: Bachát - Fülöp - Szathmári) Bp. 1986. 33-47 l.

- Uő: A tartalmi fejlesztés és a tantárgyi programok szerkezete az általános iskolában, Pedagógiai Szemle 1988. 7.sz. 312-349 l.
- Uő: Alternatív képességfejlesztő program az általános iskola felső tagozata számára, Köznevelés, 1990. 3. 9-11 l.
- Kelemen Péter: Az irodalomtanítás kísérleti programjának alapelvei, in: Műhelymunkák a felsőtagozatos nyelvi - irodalmi - kommunikációs nevelési kísérletben, OPI, Bp. 1987. 1-47 l.

Néhány érdemi recenzió:

- Pléh Csaba: Bánréti Z.: Gyerek és anyanyelv, Magyar Nyelvőr 1981. 1. 117-119 l.
- Réger Zita: Bánréti Zoltán: Gyerek és anyanyelv, Magyar Tudomány 1981. 6. 487-488 l.
- Bachát László: Bánréti Zoltán kísérleti tankönyvei, Magyar Nyelvőr 1983. 2. 166-170 l.
- -- Bánréti Zoltán: Kamasz és anyanyelv, Köznevelés 1982. (39.évf.) 24. l.
- György Szépe: Mother tongue education in Hungary, AILA Bulletin, 1984. 3. 25-41 l.
- L. Dala Mária: Az anyanyelvi és irodalmi nevelés felsőtagozatos alternatív programjának kísérlete (a Bánréti-program), Magyartanítás, 1987. 3., 124-128 l.
- Rácz Endre: Bánréti Zoltán: A megengedő mondatok szintaxisáról és szemantikájáról, Általános Nyelvészeti Tanulmányok 17. 1989. 7-29 l.

2.sz. melléklet
TANESZKÖZÖK

1. Bánréti Zoltán: - A mondat - Kísérleti tankönyv és munkafüzet az általános iskolák számára - 4-5. osztály Bp.- Pécs 1982. - 197 l. - MTA Nyelvtudományi Intézete és a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kara
2. Bánréti Zoltán: - A mondat szerkezete - Kísérleti tankönyv és munkafüzet az általános iskolák számára - 5., 6. osztály - Bp. 1987. - 267 l.
3. Nyelvtan és kommunikációs feladatgyűjtemény a kísérleti 5. osztályok részére - Szerkesztette: Dér Valéria - A feladatokat készítették: Dér Valéria, Dornbach Mária, Korponay Györgyné - Bp. 1983. - 54 l.
4. Papp Ágnes - Paróczayné Korányi Margit: Kommunikációs terepgyakorlatok 5-6. osztály - Bp. 1983. 52 l.
5. Feladatgyűjtemény a Gyerek és anyanyelv c. munkatankönyv II. részéhez. Szerkesztette: Dér Valéria - A feladatokat készítették: Dér Valéria, Dornbach Mária, Korponay Györgyné - Bp. 1985. 4 l.
6. Helyesírási feladatgyűjtemény a felsőtagozatos anyanyelvi nevelési kísérlet osztályai számára - Összeállította: Horváth Klára és Sánta Miklós 1985. 61 l.
7. Beszédtechnikai feladatgyűjtemény a felsőtagozatos anyanyelvi nevelési kísérlet osztályai számára - Összeállította: Korponay Györgyné - Bp. 1985. - 120 l.
8. Bánréti Zoltán: - A szövegépítkezés - Kísérleti tankönyv és munkafüzet az általános iskolák számára - 6-7. osztály - Bp. 1987. 196 l. - OPI és MTA Nyelvtudományi Intézete
9. Feladatgyűjtemény a Kamasz és anyanyelv c. munkatankönyvhöz. Szerkesztette: Dér Valéria, Korponay Györgyné - Bp. 1985. 56 l.
10. Papp Ágnes - Paróczayné Korányi Margit: Kommunikációs terepgyakorlatok - 7. osztály - Bp. 1985. 79 l.
11. Fiatal nyelvészek munkaközössége: Ember és nyelv - Kísérleti tankönyv és munkafüzet az általános iskolák 8. osztályai számára - Bp. 1984. - 147 l. MTA Nyelvtudományi Intézete és OPI

12. Paróczayné Korányi Margit: Helyesírás kísérleti munkafüzet - Bp. 1988. 48 l.
13. Ács Pál - Balogh Gyöngyi - Bánréti Zoltán - Barták Péter - Dér Valéria - Kelemen Péter - Szabó János - Székely Júlia: Irodalom kísérleti munkatankönyv 5-6. osztály számára - Szerkesztette: Kelemen Péter - Bp. 1987. 234 l. MTA Nyelvtudományi Intézete és OPI
14. Szöveggűjtemény az 5-6. osztályos Irodalom munkatankönyvhöz - 57 l.
15. Ács Pál - Balogh Gyöngyi - Barták Péter - Dér Valéria - Kelemen Péter - Székely Júlia: Irodalom - Kísérleti munkatankönyv az általános iskolák 7. osztályai számára - Bp. 1985. 247 l. MTA Nyelvtudományi Intézete és OPI
16. Kelemen Péter: A dráma és a színház - Szigligeti Ede: Liliomfi. Munkatankönyv a felsőtagozatos nyelvi - kommunikációs - irodalmi nevelési kísérlet osztályai számára - Bp. 1987. - 102 l. MTA Nyelvtudományi Intézete és OPI
17. Kelemen Péter: Dráma és színház II. F. Dürrenmatt: A nagy Romulus, kísérleti munkatankönyv - Bp. 1987. 61 l.
18. Ács Pál - Székely Júlia: Irodalom - Kísérleti munkatankönyv az általános iskolák 8. osztályai számára - Bp. 1986. - 101 l. - MTA Nyelvtudományi Intézete és OPI
19. Honffy Pál: Filmesztétika - Bp. 1988. 120 l.
20. Kerber Zoltán: Arany János: Toldi - kísérleti munkatankönyv a 6. osztályok részére - Bp. 1989. 76 l.
21. Kelemen Péter: Az irodalom kezdetei - kísérleti munkatankönyv az 5. osztályok részére - Bp. 1989. 52 l.
22. Kelemen Péter - Kerber Zoltán: Fazekas Mihály: Lúdas Matyi - Kísérleti munkatankönyv a 7. osztály részére, Bp. 1989. 53 l. MTA Nyelvtudományi Intézete és OPI

TANULÁS- ÉS TANÍTÁSSZERVEZÉSI HÁTTÉRANYAGOK

- Bánréti Zoltán: A kísérleti tananyag céljáról, tartalmáról és a felhasználás lehetőségeiről - 22 l.
- Bánréti Zoltán: Útmutató a „Gyerek és anyanyelv”-hez (A kísérletező tanároknak) - 11 l.
- Bánréti Zoltán: Tanterv:
- Nyelvtan 14 l.
  - A kommunikáció beszédben és írásban 5-6. osztály 8 l.
  - Olvasás - 2 l.
  - Helyesírás - anyanyelvismeret - 2 l.
  - Beszédművelés - kommunikáció - fogalmazás - 10 l.
  - Helyesejtés - 4 l.
  - A „Kamasz és anyanyelv” tevékenységlistája - 7 l.
- Bánréti Zoltán - Papp Ágnes: Tanítás és tanulás a felsőtagozatos nyelvi - irodalmi - kommunikációs nevelési kísérletben - 5-6. osztály - Bp. 1987. - 169 l.
- Kelemen Péter: Az irodalomtanítás kísérleti programjának alapelvei - 43 l.
- Bánréti Zoltán - Papp Ágnes: Tanítás és tanulás a felsőtagozatos nyelvi - irodalmi - nevelési kísérletben - 7-8. osztály - Bp. 1988. - 182 l. OPI
- Műhelymunkák a felsőtagozatos nyelvi - irodalmi - kommunikációs kísérletben (sokszorosított kéziratok)
- Gyöngyösi Rózsa: Az elakadógyerek - Bp. 1987. 25 l.
  - Bayer Béla: Differenciált óraterv - Bp. 1987. 12 l.
  - Andok Istvánné: Egy regény feldolgozásának tematikus terve a 7. osztályos irodalom tanításához - J. Swift: Gulliver utazása Lilliputban - Bp. 1987. 4 l.
  - Makkai Lászlóné: A fegyelemsértések kiküszöbölése - Bp. 1987. - 4 l.
  - Makkai Lászlóné: Differenciált munka a magyarórán - Bp. 1987. 8 l.
  - Andok Istvánné: Rendhagyó könyvismertetés forgatókönyve - Bp. 1987. - 7 l.
  - Koch Józsefné: Tananyag és taneszközhasználat egy iskolai ünnepélyen - Bp. 1987. 8 l.

Diaképek - Gyorsolvasás

Fóliák - Kommunikáció

Videofilmek - Nyelvtan és kommunikáció - 5. osztály és 7. osztály - Irodalom
5. és 7. osztály - Bp. 1988.

Petőfi Mónika: Grammatikai teljesítménymérő tesztek

Uő: Kommunikációs teljesítménymérő tesztek

TANTERV**Írták:**

- Bánréti Zoltán:** Céltaxonómia
Nyelvtan 5-8. osztály
Kommunikáció 5-8. osztály
Helyesejtés
Követelményrendszerek: kommunikáció és nyelvtan
- Honffy Pál:** Filmesztétika
- Kelemen Péter:** Irodalom, 5-8. osztály
Irodalom: cél- és követelményrendszer
- Papp Ágnes:** Helyesírás, 5-8. osztály

I. CÉLTAXONÓMIA

1. Általános célok

1. ÁLTALÁNOS CÉLOK

- 1.1. Általános pszichikus képességek és beállítódások fejlesztése
- figyelem-koncentráció
  - emlékezet (tényekre és szerkezetekre vonatkozóan egyaránt)
  - képzelet
  - problémaészlelés
  - problémamegoldó cselekvési önállóság
  - kreativitás
- 1.2. A kombinatorikus gondolkodási műveleti képességek fejlesztése
- indukció
  - dedukció
  - soralkotás, sorrendezés
  - analógia
  - meghatározás
  - rendszerezés; halmazképzés adott felosztási alappal, a halmaz ismeretében a felosztás alap megállapítása
  - algoritmuskövetés
  - algoritmuselemzés
  - struktúraépítés
  - struktúraelemzés
  - elméleti és tapasztalati igazolás (következtetés, magyarázat)
- 1.3. Felkészítés a társadalmi interakcióban való alkotó részvételre az interaktív képességek és beállítódások fejlesztésével
- a) A társas kapcsolatokhoz szükséges tulajdonságok, képességek fejlesztése
- aa) Az egyéniség kifejezésének, megjelenítésének képessége
- kreativitás és önismeret
  - empátia
  - a társas kapcsolatok és fenntartásuk iránti igény
- ab) Konfliktustűrés, illetve a konfliktusok megoldására való törekvés
- emberszeretet
  - tolerancia
  - önérzetesség
  - szerénység
  - humorérzék
  - kooperativitás
  - a destruktivitás elutasítása
- ac) Az igazságkeresés képessége

- előítéletmentesség
  - az igazság mint érték tisztelete
  - vitaképesség
  - racionalitás, belátás
  - kritikusság
- b) Az értékviszonyok fölfedeztetése és a pozitív értékekre szocializálás
- ba) A társadalmi értékek, a kommunikatív együttműködési normák ismerete
- a normaismeret bővítése
  - a normákhoz való ésszerű alkalmazkodás képessége
  - a normáktól való ésszerű eltérés képessége
  - a társadalmi értékproblémák megértésére, feldolgozására vonatkozó képesség fejlesztése. A pozitív értékek választása
- bb) A pozitív etikai értékek iránti fogékonyság a kommunikációban
- a pozitív etikai értékekre való szocializálás
  - az etikai értékek szerint való cselekvés a kommunikációban, a társas együttműködésben
  - az etikai értékproblémák megértésére és feldolgozására vonatkozó képesség fejlesztése. A pozitív értékek választása
- bc) Az esztétikai értékek iránti fogékonyság fejlesztése
- a verbális és a vizuális műalkotások többrétegű interpretációjára vonatkozó képességek fejlesztése
  - a műalkotások értékelésének képessége
  - a műbefogadási élmény kifejezésének és megosztásának képessége
- bd) Az önfejlesztési, öngazdagítási, önművelési technikák és képességek kialakítása és működtetése
- c) A magyar nemzeti kultúra és az európai kultúra alapértékeinek elsajátítása a mindennapi és a művészi kommunikációban
- ca) Az egyén, a közösség, a nemzet és az emberiség fogalmának gazdagítása
- cb) A magyarság és az európaiság a kommunikációs normákban, konvenciókban, értékekben. Az etikus kommunikáció képességének fejlesztése.
- cd) A kommunikáció szabadsága és etikussága, az eltérő vélemények tisztelete: a demokratikusan szervezett, közösségi kommunikáció képességének fejlesztése

-
- ce) A magyarság és az európaiság pszichikai, etikai és intellektuális értékeinek felfedeztetése a verbális és vizuális műalkotásokban

...
...
...

2. Specifikus célok

2. SPECIFIKUS CÉLOK: NYELVTAN-KOMMUNIKÁCIÓ, első ciklus (5-6. osztály)

- 2.1. Az anyanyelvtudás alapján a nyelvi adatok értékelésével, összevetésével a tudományos nyelvészeti gondolkodásmód legalapvetőbb összetevőinek és elemi módszereinek megismerése és alkalmazása az empirikus mondattani szabályok fölfedezésében, megfogalmazásában.
- 2.2. Felfedező és kutató módszerek alkalmazásával a mondatot felépítő legfontosabb szabályok megismerése és alkalmazása
- 2.3. A mondatok szerkezeti és jelentésbeli tulajdonságai közti viszonyoknak a megismerése
- 2.4. A különféle közlési helyzetekben és szövegtípusokban történő kommunikáció tudatos stratégiáinak fölépítése és automatizálható mechanizmusainak begyakorlása.
- 2.5. A kommunikációs magatartásmódok és tevékenységek egyszerre kreatív és normaismerő (szocializált) használatának képessége. Az egyéni közlési stratégiák kialakításának és használatának képessége.
- 2.6. A nem verbális önkifejezés képessége.
- 2.7. Más emberek nem verbális jelzéseinek értelmezése.
- 2.8. A nyelvi norma ismerete és a nyelvi normától való célszerű eltérés lehetőségei közti választás képessége.

3. SPECIFIKUS CÉLOK: NYELVTAN, KOMMUNIKÁCIÓ, második ciklus (7-8. osztály)

- 3.1. A tudományos nyelvészeti gondolkodásmód legalapvetőbb összetevőinek és elemi módszereinek megismerése és alkalmazása a szövegek szerkezeteire. A szövegek formáját és jelentését meghatározó szabályokra vonatkozó hipotézisalkotás és ezek tapasztalati igazolásának a képessége.
- 3.2. A szöveg grammatikai alapjának, mint rendszernek a fölfedeztetése a kombinatorikus (transzformációs) mondattanban alkalmazott kutató módszerek kiterjesztésével.
- 3.3. A nyelvi problémaészlelés képességének a továbbfejlesztése: a szövegalkotás és a szövegértés tartalmi, formai problémáinak értelmezésével.
- 3.4. A kommunikációs tevékenységeknek rendszeralap és tudatos szemponthálózat biztosítása a szövegértési és szövegalkotási automatizmusoknak és a szöveg tudatos grammatikai elemzésének az összekapcsolásával. A kommunikáció mint problémamegoldás, konfliktusfeloldás.
- 3.5. Az egyes szövegtípusok szerkezeti és jelentéstani jellemzőinek fölfedeztetése:
- a kommunikációs helyzetbeli probléma megoldási lépéseinek - a beszélő szándéktípusának - a szövegtípus kiválasztásának - a témának - a közlő egyéniségének	}	a kreatív összehangolása sikerkes kommunikációs stratégiában
- 3.6. A kommunikációs stratégiák begyakorlása a gyerek egyéniségének megfelelő változatokban különféle közlési helyzetekben és szövegtípusokban.
- 3.7. Motiváció a gyerek számára az egyéniségének legelőnyösebb közlési stratégiák kikísérletezése.
- 3.8. Más emberek kommunikációs problémáira, sajátosságaira vonatkozó megértő és beleérző képesség továbbfejlesztése
- 3.9. A nem verbális önkifejezés képességének fejlesztése.
- 3.10. Más emberek nem verbális jelzéseinek értelmezése.
- 3.11. A nyelvi normaismeret és a nyelvi normától való célszerű eltérés lehetőségei a beszédben és az írásban.

3.12. Elemi módszerek és ismeretek elsajátítása és alkalmazása a nyelv szinkrónikus és diakrónikus vizsgálatához. A modell és a rendszer heurisztikus eszközként való alkalmazása.

---

4. Más tantárgyak tanulását közvetlenül segítő TRANSZFER hatások — képességek, ismeretek — kifejlesztése

- 4.1. A matematika tanulását segítő képességek
  - a kombinatorikus gondolkodás műveleti képességei (ld.1/1.2.)
- 4.2. Az idegennyelv tanulását segítő képességek, fogalmak, ismeretek megtanítása
  - a nyelvi szabály fogalmának megtanítása
  - nyelvi szabálykeresés módszerei
  - nyelvi szabályalkalmazás módszerei
  - a mondat- és szövegstruktúrák gyakorlati felépítésének, lebontásának intenzivitása, kreativitása
  - a vonzat fogalmának és szerepének megtanítása
  - a kopula fogalmának megtanítása
- 4.3. Az olvasási képességek és az olvasástechnika fejlesztése: gyorsolvasási, kulcskifejezéseket, kulcsszavakat kereső tevékenységek. A szöveg lényegét heurisztikusan kezelni tudó *tanulási* képességek fejlesztése a *szöveg struktúrájának* megragadása segítségével.
- 4.4. A különféle tantárgyak szövegeinek megértésére vonatkozó képességek fejlesztése a különböző típusú szövegek szerkezetének lebontásával és felépítésével, az ésszéisztikus szövegtípusoktól az érvrendszert rekonstruáló szövegtípuson keresztül a cselekvést szervezőig.

---

5. SPECIFIKUS CÉLOK: IRODALOM, 5-8. osztály

1. Alkotó befogás (műértés). A művek objektív olvasatának felfedezésére való képesség.

Kifejlesztendő tevékenységtípusok:

- A. Szövegkezelési technikák
Olvasásstratégiák váltása
- B. Nyelvi műveletek szöveggel
- C. Következtetés a szövegből
- D. Műveletek szövegre vonatkozó állításokkal
- E. Metanyelv elsajátítása
- F. Értékelemzés

2. Nyelvi-irodalmi kreativitás:

- A. Dokumentáció készítése
- B. Versalkotás
- C. Képes beszéd alkotása
- D. Szövegalkotás
Meseírás
Leírás
Elbeszélés írása
Monológírás
Szatíraírás
- E. Színjátékírás és előadás

3. A kommunikációs képesség fejlesztése:

- A. Szövegértelmezés
Vita és érvelés. A művek értékelése és kritikája
- B. Szövegelőadás
- C. Szövegalkotás

6. SPECIFIKUS CÉLOK: FILMESZTÉTIKA, 7-8. osztály

- 6.1.** A kép és a mozgókép alkotó befogadása, interpretálása
- a) A filmek nézőket befolyásoló mechanizmusainak felismerése
  - b) A valóság rögzítése (hitelesség), a képzelet megelevenítése (fantasztikum) és a köztük lévő fokozatok megismerése az egyes filmfajtákban
  - c) Az egész filmre jellemző egységes ábrázolási eszközök (színek, kameramozgás, vágás stb.) rendszerének átlátása, a film stílusának elemzése
- 6.2.** A filmfajták funkcióinak megismertetése
- 6.3.** A kulturált filmnézési és tévénézési szokások kialakítása
- 6.4.** A kreativitás fejlesztése
- a) A fényképezőgéppel való megismerkedés és amatőr képek készítésében való gyakorlatszerzés
  - b) Történetek alkotása filmek számára
  - c) Forgatókönyv írása
  - d. Filmtervezés elvben
- 6.5.** A kommunikációs képességek fejlesztése
- a) A filmek közös megvitatása, értékelése, elemzése szóban és írásban
  - b) Szerepjátás

II. A TANANYAG TARTALMA ÉS SZERKEZETE

NYELVTAN, első ciklus (5-6. osztály)

- 1.1. *Az anyanyelvtudás:* mint a nyelvi elemkészlet és szabályrendszer ismerete. A nyelvi kreativitás. Véges grammatikai szabályrendszerrel végtelen sok mondat létrehozhatósága.
- a) Az elemi és a bonyolultabb mondatok viszonyításai.
  - b) A bonyolultabb mondatok elemi mondatokra bontása és az elemi mondatokból bonyolultabbak felépítése.
  - c) A bonyolultabb mondatok magjának megszerkesztése, adott elemi mondatkészletből bonyolultabb mondatok építése.
  - d) Mondatkombinálási gyakorlatok.
- 1.2. *Az elemi mondatok formájának és jelentésének elkülönítése*
- a) A szokásos és szokatlan jelentésű elemi mondatok felismertetése és alkottatása
  - b) Az elemi mondat formája: a szófajok mondatbeli pozíciói, a szófajok ragjai, a mondatban szereplő szófajok egymáshoz viszonyított sorrendje, mint a mondat formális tulajdonságai.
  - c) Az elemi mondatok formájának megkülönböztetése a jelentéstől, az értelmes és értelmetlen, a jó és rossz formájú mondatok elemeztetése és alkottatása útján.
  - d) A mondatok formáira vonatkozó nyelvi szabályok elemeztetése és alkalmaztatása (alany-állítmány egyeztetése, határozott és határozatlan igeragozás, igeidők, igemódok), ragozási és toldalékolási szabályok, szófajok toldalékolhatósága adott mondatbeli pozícióban.
  - e) A nyelvi szabályok fogalmának kiterjesztése a mondatok jelentésére.
  - f) A partner számára „ismert” és „újszerű” információk alapján a mondatok szórendi változatainak létrehozása.
  - g) Mondatkombinálási gyakorlatok.

1.3. *A bonyolultabb összetett mondatoknak az elemi mondatokból történő felépítésének műveleti szabályrendszere.*

- a) Az elemi mondat alanyi és állítmányi része.
  - az állítmányi rész meghatározása a vonzatokkal,
  - a vonzat jelentéstani jegyeit tesztelő nyelvi próbák,
  - határozottság, határozatlanság, névmáshasználat az alanyi rész belső szerkezetében.
- b) A vonatkozó mellékmondatot tartalmazó összetett (bonyolult) mondat:
  - fölépítése elemi mondatok egymásba szerkesztésével
  - visszavezetése elemi mondatokra
  - jelentéstani és formai szabályok, mutató névmási utalószók, vonatkozó névmási kötőszók
  - a minősítő jelzős szó szerkezet előállítása
- c) A körülményhatározói mellékmondatot tartalmazó összetett (bonyolult) mondat fölépítettése elemi mondatok egymásba szerkesztésével és visszavezetésük elemi mondatokra.
  - különféle határozói (pl. időhatározói, állapothatározói, módhatározói, okhatározói, célhatározói, helyhatározói) mellékmondatok használata közlési helyzetekben
  - az idő-, állapot-, mód-, ok-, cél-, helyhatározói szó szerkezetek létrehozása a megfelelő mellékmondatok átalakításával
- d) A birtokos jelzői és nominalizációs szó szerkezetek beépítése a bonyolultabb mondatokba elemi mondatok összeszerkesztésével és átalakításával. A szerkezetek transzformációs „története”.
- e) A vonzatt mellékmondatok: az igei vonzatmondatrészek helyére mellékmondatok beépítése, elemi mondatok átalakításával. A *hogy* kötőszó szerkezeti helyét meghatározó szabályok. A főmondatba beépített elemi mondat főnévi igeneves szerkezetű vagy mellékmondattá váló átalakítása közti választás strukturális feltételei. A főmondatbeli utalószó elhagyhatóságának szerkezeti feltételei.
- f) A körülményhatározói és vonzatt mellékmondatok beépítésének szerkezeti különbségei; a főnévi igeneves szerkezetek levezetése a vonzatt mellékmondatok átalakításával.
- g) Mondatkombinációs gyakorlatok.

NYELVTAN, második ciklus (7-8. osztály)**1.1. A szöveg lineáris építkezésének alapkombinációi****a) A szöveg formai és jelentésbeli tulajdonságai:**

- a mondatrendezés és a viszonyítás
- a kapcsoló, az ellentétes, a magyarázó, a következtető, a választó és a megengedő kötőszók használatának és a szöveg jelentésének összefüggése

b) A kötőszók használatának jelentésbeli és formai szabályai:

- adott szövegből kihagyott kötőszók pótlása,
- a jó és rossz szövegforma
- az elemi mondatok rendezetlen halmazából szövegek kombinálása kapcsoló, ellentétes, választó, magyarázó, következtető és megengedő kötőszókkal.

c) Az ismétlődő részeknek személyes illetve mutató névmásokkal történő helyettesítésének vagy kihagyásának a lehetőségei:

- a névmásozással és a kihagyással kapcsolatos mondattani és jelentésbeli szabályok, feltételek,
- a névmásozás és a kihagyás szerepe a szöveg egészének a jelentésében.

**d) A szavak, szószerkezetek, állítások ismétlődéseinek a szövegrész-
jelentések fölépítésében játszott szerepe. A felfedezett szabályok alkalmazása.****1.2. A szöveg hierarchikus, szelektív építkezése****a) A szöveggörnyezet és a benne használt kifejezések kölcsönös viszonyai**

- a szöveggörnyezet hatása a benne szereplő szavak, kifejezések, mondatok jelentésére
- a szövegből kihagyott kifejezések pótlása a környezet alapján, a kész szöveg kulcsszavai és a szöveggörnyezet közti viszonyok jellemzése
- a különböző jelentésű szavak jellemzése, az eltérő szöveggörnyezetbe helyezhetőségük segítségével

b) A szövegtéma

- A szavaknak, szószerkezeteknek a jelentésük közös jegyei alapján halmazokba, általánosabb osztályokba sorolása, a nyelvi kifejezések jelentésének az általánosítása
- eltérő mondatokból, kifejezésekből álló, de azonos témájú szövegek elemzése és alkotása
- a szövegtéma kombinatorikus lebontása és kifejtése

1.3. Szövegek kontextusban, az közlési helyzetben

A közlés szempontjából ismert és újszerű információk kapcsolata a szöveg mondatainak sorrendjével, és az egyes mondatok szórendjével.

1.4. Szövegosztályok (szövegtípusok) közlési helyzetben

– A beszélő szándékai és az elérni kívánt hatások összefüggései a szövegtípusokkal

1.5. A „tisztá” és a kombinált típusú szövegek szerkezeti, nyelvtani és jelentésbeli szabályszerűségeinek fölfedeztetése és alkalmazása az alábbi szövegtípusokban:

A PARTNERT TÁJÉKOZTATÓ

<i>Informáló</i>	<i>Cselekvést bemutató</i>	<i>Leíró</i>
elbeszélés	használati utasítás	leírás
tudósítás	instrukció	meghatározás
hír	kezelési útmutató	jellemzés
vélemény	ételkészítési recept	
kritika	algoritmus-leírás	
ígéret		
jegyzőkönyv		
napló		

A PARTNER VÉLEMÉNYÉT, CSELEKVÉSÉT BEFOLYÁSOLÓ

következtetés közlése
bizonyítás, érvelés
magyarázat
vita
példázat
metaforikus intelem
tanács
reklám

**A KOMMUNIKATÍV KAPCSOLATOT LÉTREHOZÓ,
ÁPOLÓ, FEJLESZTŐ**

köszönés, megszólítás
beszélgetés kezdeményezése
társalgás
vicc
felköszöntés

Az egyes szövegtípusokra jellemző:

- a) *tematikus építkezés:* - cselekvés-lépéseket követő
 - logikai-érvelő
 - térbeli-leíró
 - „sztorizó”
 - metaforikus, ironikus
 - egyszerűen idői

b) *bekezdésekre (paragrafusokra) osztás*

c) *bekezdést kezdő kulcskifejezések*

d) *igeidő és idői kifejezések*

e) *igemód és modális kifejezések*

f) *a beszélőkre és a partnerre utalások*

g) *a bekezdések közti kötőszók*

h) *a bekezdésen belüli kötőszók*

i) *a tételmondatok megléte/hiánya*

1.6. *A szövegtípusok kombinációi:*

- a szöveg típusának a megváltoztatása a szöveg építése során (pl. társalgásból érvelés, használati utasításból ígéret stb.)
- adott szövegtípusba egy másik szövegtípus beszerkesztése (pl. elbeszélésben leírás, tanácsban vicc, ígéretben érvelés, jellemzésben magyarázat, tanácsban algoritmusleírás stb.)

1.7. *Az eredményes vita föltételeinek: a közös vitaalapnak, az érvelés, a bizonyítás formai és jelentésbeli tulajdonságainak a megállapítása.* A premisszák és a következmény. A következtető és magyarázó kötőszók alkalmazása. A valódi érveknek szerkezeti, nyelvtani jegyeik alapján való elkülönítése a látszatérvektől (tekintélyérv, csúsztatott érv). A vita témája koherens megtartásának szövegszabályai, a vita és a veszekedés különbségei.

1.8. *A háttérmondatok (előfeltevések) a szövegben.* Szerepük a monológikus és a dialógikus szövegekben. A jelentéstani, a szituációból következő és a hiedelmet, értékítéletet közvetítő háttérmondatok.

1.9. Szövegekombinációs gyakorlatok

2. *Elemi módszerek és ismeretek a nyelv szinkronikus és diakronikus vizsgálatához*

2.1. *A jelek*

a) *Mi a jel?*

b) *A jellé válás folyamata*

c) *Mitől jelszerű valamely tárgy vagy jelenség?*

2.2. A jelek típusai

- a) A jelek típusaira vonatkozó ismeretek
- b) A jeltípusok elkülönítésére vonatkozó módszerek
- c) A jelhordozó és a jelölt dolog viszonyának elemzésével az indexikus az ikonikus és a szimbolikus jelek elkülönítése

2.3. A modell

- a) A modell és a valóság viszonya
- b) A modellálás funkciói
- c) A modelltípusok elkülönítésére vonatkozó ismeretek és módszerek
  - a tárgymodell
  - a technikai modell
  - a tudományos modell
  - a gondolati modell

2.4. A rendszer

- a) A rendszerek jellemzői
- b) A rendszerszerűség felismerésére vonatkozó módszerek
A rendszerszerűség kimutatása adott elemcsoportokról

2.5. A nyelv keletkezése

- a) A nyelv keletkezésével kapcsolatos hipotézisek
- b) Az emberi és az állati közlési rendszerek különbségei
- c) A nyitott és a zárt rendszerek elkülönítésére vonatkozó ismeretek és módszerek
  - Különböző jelrendszerek típusainak elkülönítése a tanult módszerek alkalmazásával

2.6. A nyelv történeti változása

- a) A történeti változások alapvető szabályai
- b) A történeti változások szabályainak kimutatására vonatkozó módszerek
  - *nyelvmlékek elemzése* hangtani, jelentéstani, szókincsbeli szempontból
  - *jövevényszavak elemzése* hangtani, jelentéstani szempontból

2.7. A nyelvrokonság

- a) A nyelvrokonságra vonatkozó ismeretek
- b) A nyelvrokonság kimutatására vonatkozó módszerek:
  - az alapszókinccs összehasonlítása
  - a szabályos hangmegfelelés megállapítása
  - a toldalékolás vizsgálata

2.8. A nyelv rétegződése

- a) A nyelv területi és társadalmi rétegződése: *dialektusok, szociolektusok, köznyelv*. Grammatikai egyezései és különbségei.
- b) A nyelv területi és társadalmi rétegződésével kapcsolatos szóképzésetbeli egyezések és különbségek

2.9. A nyelvtípusok

- a) A nyelvtípusokra vonatkozó ismeretek
- b) A nyelvtípusok elkülönítésére vonatkozó módszerek
  - toldalékoló nyelvek
  - elszigetelő nyelvek
  - hajlító nyelvek
  - bekebelező nyelvek

KOMMUNIKÁCIÓ BESZÉDBEN ÉS ÍRÁSBAN, első ciklus (5-6. osztály)

I. Elemző tevékenységek:

a kommunikációra vonatkozó elemzési képességek fejlesztése, a kommunikációs problémákra irányuló gondolkodási képességek fejlesztése

1. *A kommunikációs helyzet elemzése*
- 1.1. *A kommunikatív helyzetbeli konfliktus, probléma elemzése*
érdekkülönbségek
információkülönbségek
- 1.2. *A kommunikációt motiváló probléma típusának megértése*
  - a) rutin: mintakövető cselekedetekkel, normák által jól szabályozott kommunikációval megoldható
  - b) egyedi: egyéni, egyedi döntéseket igénylő, normák által csak részben szabályozott kommunikációval oldható meg
- 1.3. *A partnerek kommunikatív szándékának elemzése*
  - a) A partnerek szándéka az informálás, tájékoztatás
  - b) A partnerek szándéka a befolyásolás
  - c) A partnerek szándéka a kommunikatív kapcsolat ápolása
- 1.4. *A kommunikáció körülményeinek elemzése*
  - a) a közlés helye, helyszíne
  - b) ideje
- 1.5. *A partnerek társadalmi és kommunikatív kapcsolatának elemzése*
  - a) A társadalmi szerep típusa szempontjából
  - b) A hierarchikusság szempontjából: alá-fölé-mellérendeltség
  - c) A kommunikációs fölény szempontjából pl.: jó beszédképesség, a témában való jártasság, kommunikációs nyitottság
- 1.6. *A kommunikáló feleknek a témával kapcsolatban feltételezhető előzetes ismereteihez való alkalmazkodás elemzése*
- 1.7. *A partnerek aktuális érzelmi állapotához, érzékenységéhez való alkalmazkodás elemzése*

2. A kommunikációs folyamat eredményességének elemzése

2.1. A közlő szándéka megvalósulásának értékelése

a) sikeres (a közlő szándékát megvalósította)

a szándék	—————>	a megvalósulás
informálás		a tárgy, esemény,
tájékoztatás		jelenség rekonstruálható
a befolyásolás	—————>	a 2. személy véleményét
		meggyőződését, cseleke-
		deteit megváltoztatta
a kommunikatív kapcsolat	—————>	a kommunikatív kapcsolat
ápolása		létrejön, fennmarad,
		személyessé válik

b) sikertelen (a közlő a szándékát nem tudta megvalósítani)

2.2. A sikeres kommunikációs magatartásmód elemzése, értékelése

a) – A bizalmas vagy a távolságtartó témakifejtés közötti választás elemzése

– A szerepcseré gyakoriságának az elemzése a monológikus és a dialógikus témakifejtésben

– A normák követése – a kommunikációs viselkedésben:

segítőkész - elutasító

türelmes - türelmetlen

barátságos - barátságtalan

érdeklődő - közömbös

figyelmes - figyelmetlen

közvetlen - távolságtartó

udvarias - udvariatlan

– a szerepcseré jelzésében:

verbális és nem verbális eszközök

– a helyesejtésben:

artikuláció

a magán- és mássalhangzók időtartama

légzéstechnika

tempó/tempóváltás

hangerő/hangerőváltás

hanszín/hangszínváltás

nyomaték

intonáció

– a helyesírási szabályok követésében

ld. a helyesírás tantervében)

2.3. A szövegek nyelvi elemzése kommunikációs szempontból

- a) *A szövegtípus választása*
- b) *A téma kifejtésére használt nyelvi eszközök elemzése*
- ba) A kapcsolatleremtésre,
a szándéknyilvánításra,
a partnerre utalásra vonatkozó jellegzetes nyelvi elemek;
a köszönési formák
a megszólítási formák
a tegezés és a magázás nyelvi eszközei
- bb) A témabevezető nyelvi kifejezések
- bc) A mondat szórendjének az elemzése a partner szempontjából
ismert, illetve *újszerű* információt jelölő kifejezések szórendi
helye szempontjából
- bd) A mondatok szó szerkezetekké sűrítésének és tagmondatokra
tagolásának, valamint az utaló- és kötőszavak használatának
az összefüggése
- be) A mondatrészletek elemzése és értelmezése a kommuniká-
ciós helyzet és a szövegösszefüggés ismeretében
- bf) A tematikus építkezés nyelvi elemzése:
a téma koherens kifejtettsége: a tematikus kulcskifejezések
használat
a névmáshasználat
az utaló- és kötőszóhasználat
a nyelvtani személyek haszná-
lata (személyragozás)
ugyanazon mondat szórendi
változatainak elemzése
a szöveggörnyezethez
viszonyítva
- bg) A szöveg szóincse a témára, a partner előzetes ismereteire
és a kommunikációs magatartásmód normáira tekintettel
- bh) A szöveg állításainak és a tényeknek a viszonya:
a ténytörvényesség
a tények torzítása: túlzás
gúny: témára vagy a partner személyére
irányuló
irónia

c) *A szövegek hatásvizsgálata*ca) *A kommunikációs zavarok felismerése és értelmezése*

- *A partner ismereteinek téves felmérése*: ismeretlen kifejezések használata, az ismert- és az újszerű kifejezések hibás elhelyezése
- *A szöveg félreérthetősége*: a témaközlés késleltetése vagy elmulasztása, a téma töredékes kifejtése, a félreérthető szóhasználat, a rossz helyen alkalmazott kihagyás
- *A téma nem felelt meg a partnernek*: érdeklődésének, érzelmi állapotának, a kommunikáció körülményeinek
- *Normásértés*
- *Nyelvhelyességi hibák*

cb) *A humor nyelvi eszközeinek kimutatása irodalmi és hétköznapi szövegekben*

- a gúny
- az irónia, az önirónia
- a vicc, a kétértelműség
  - a szándékos félreértés
  - a váratlanság
- a tömegkommunikáció hibás szövegei mint humorforrások:
  - sajtóhibák
  - nyelvhelyességi- és helyesírási hibák
- az eredetiség, a közhely és a szellemesség megkülönböztetése

cc) *A tömegkommunikáció termékeinek értékelése*

- hirdetések, reklámok, cégtáblák, áruelnevezések, használati utasítások stb. elemzése: szöveg- és mondat szerkezeti, jelentéstani és helyesírási szempontból

d) *Felkészülés felolvasásra a szöveg nyelvi-tartalmi elemzése után:*

- a paragrafusok kezdetének és végének - a tételmondatoknak - a nyomatékok - a szünetek - a tempóváltás - a hangerőváltás - a hangszínváltás	}	bejelölése a szövegben helyeinek bejelölése a szövegben

II. Kommunikációs tréningek:

1. *A partner előzetes ismereteihez való alkalmazkodás a közölt szöveg szerkezetében és szókincsében*
  - 1.1. *A témabevezető kifejezések alkalmazása*
  - 1.2. *A szakmai és köznyelvi szókincsregiszterek használata*
  - 1.3. *Az ismert és az újszerű információt jelölő kifejezések a mondatban és a szövegben (szórend, mondatrend)*
    - a) Adott mondat szórendi változatai és ezek szövegbeli folytatásai, az újszerű információknak az ismertekhez való hozzákapcsolásával
    - b) A partner számára ismert és újszerű információt hordozó kifejezések bevezetése és sorrendezése a közlési cél szerint
    - c) A bonyolultabb mondat szerkezetek közötti választások az ismert és az újszerű információk szerint:
      - a sűrítés alkalmazása: a főmondatoknak vagy a mellékmondatoknak szó szerkezetté alakításával: jelzős
„főnevesített”,
határozós
és tárgyas szó szerkezetek
      - a tagolás alkalmazása: szó szerkezetek főmondatra, vagy mellékmondatra alakításával: jelzős (vonatkozó) mellékmondatok
vonzat-mellékmondatok
körülmenyhatározói mellékmondatok
    - d) Adott elbeszélések idői sorrendjének megfordítása
      - az igeidők
      - a kötő- kapcsolóelemek megváltoztatásával
2. *A partnerrel való kommunikatív kapcsolat sikeres építésére és fenntartására szolgáló nyelvi-szövegépítő eszközök alkalmazása*
  - 2.1. *A párbeszéd szövegépítő technikáinak használata*
    - a) Hiányos párbeszéd kiegészítése
    - b) Rossz formájú párbeszéd korrigálása
    - c) Adott szövegstruktúrára/adott bevezető kifejezésekre párbeszéd alkotása
    - d) Kérdéstechnika: - kérdezés a partner kommunikatív szándékára
- kérdezés a témára vagy a résztémára
- a szándéknyilvánítás és a témaközlés pontosítására vonatkozó kérdés
- az újszerű információkra vonatkozó kérdés

- 2.2.** *A partnerrel való kommunikatív viszony kezdeményezése és fenn-tartása az I/2.2. a. pontban felsorolt normák alkalmazásával*
- a) *A párbeszéd kezdeményezésére szolgáló nyelvi kifejezések használata a közlő szándékára és a partnerre tekintettel*
  - b) *A köszönési formák alkalmazása*
  - c) *A megszólítási formák, megszólítási típusok alkalmazása*
    - a partner nevének használata a szövegben
    - a beosztás nevének használata
    - a személyes és a visszaható névmással való utalás
    - a társadalmi rétegre, vagy csoportra való utalás
    - a tegeződés és magázódás különböző fajtáinak alkalmazása
„tetszikelés”
magázás
önözés
  - d) *A téma kifejtése során: témaajánló, kezdeményező, visszajelzést kérő és reagáló funkciójú nyelvi kifejezések használata*
  - e) *A közlőnek a témához való viszonyát jelző kommunikatív cselekvések:*
    - a tényszerű, tárgyilagos témakifejtés
    - a gúnyos témakifejtés
    - az ironikus témakifejtés
    - a túlzó nyelvi fordulatok alkalmazása
  - f) *A partner közléséhez való viszonyulás kifejezése*
    - egyetértés, csatlakozás, folytatás, kommentálás
    - eltérő álláspont közlése, vitatkozás
  - g) *A normáktól való alkotó, egyéni eltérés*
- 3.** *Az alábbi szövegtípusok és kombinációik alkalmazása szóban és írásban:*
- 3.1.** *A tájékoztató szövegtípusok:*
- a) *elbeszélés* – személyes élményről (konfliktusok, tapasztalatok)
    - másoktól hallott vagy olvasott eseményről:
      - „értésülések”
      - a rádióban vagy a tévében közvetített esemény
      - a sajtóban közölt esemény
      - a szépirodalmi mű eseménysora, „sztorija”
  - b) *vélemény, kritika* – saját és mások gondolkodásmódjáról, cselekedeteiről, viselkedéséről, külsejéről
    - a kiválasztott rádió- és tv-műsorokról
    - a sajtóból kiválasztott szemelvényekről

c) *magyarázat* hétköznapi összefüggésekre, játékokra,
szabályrendszerekre vonatkozóan

d) *ígéret*

e) *riport, interjú*

f) *hír, tudósítás*

g) *leírás, jellemzés*

h) *használati utasítás*

i) *recept*

j) *kezelési tanácsadó*

3.2. *A befolyásoló szövegtípusok:*

a) *vita, érvelés*

b) *tanács*

c) *reklám*

3.3. *A kommunikatív kapcsolatot ápoló szövegtípusok:*

a) *köszönés, megszólítás*

b) *beszélgetés kezdeményezése*

c) *vicc*

4. *A gyerek által elemzett szöveg felolvasása:*

A szövegjelentésnek és a hallgatók számára

újyszerű ismereteknek megfelelő: nyomatékok,

artikuláció,

hangerő/hangerőváltás,

szünetek,

hangszín/hangszínváltás

alkalmazásával

a hallgatókkal való

kapcsolattartás/tekintetváltás

KOMMUNIKÁCIÓ BESZÉDBEN ÉS ÍRÁSBAN,
második ciklus (7-8.osztály)

I. Elemző tevékenységek:

A kommunikációra vonatkozó képességek fejlesztése, a kommunikációs problémákkal kapcsolatos gondolkodási képességek fejlesztése

1. *A kommunikációs helyzet elemzése:*
  - 1.1. A kommunikatív helyzetbeli konfliktus, probléma elemzése, érdekkülönbség, információkülönbség
  - 1.2. *A kommunikációt motiváló probléma típusának elemzése*
    - a) *rutin*
    - b) *egyedi* (ld. az 5-6. osztályos tantervben)
  - 1.3. *A partnerek kommunikatív szándékának elemzése*
    - a) A partnerek szándéka az informálás, tájékoztatás
    - b) A partnerek szándéka a befolyásolás
    - c) A partnerek szándéka a kommunikatív kapcsolat ápolása
  - 1.4. *A kommunikáció körülményeinek elemzése*
    - a) *hely*
    - b) *idő* (ld. az 5-6. osztályos tantervben)
  - 1.5. *A partnerek társadalmi és kommunikatív kapcsolatának vizsgálata*
    - a) A társadalmi szerep típusa
    - b) A hierarchikusság: alá-, fölé-, mellérendeltség
    - c) A kommunikációs fölény (ld. az 5-6. osztályos tantervben)
  - 1.6. *A partnernek a témával kapcsolatban feltételezhető ismereteihez való alkalmazkodás elemzése*
  - 1.7. *A partnerek aktuális érzelmi állapotának, érzékenységének az elemzése*
2. *A kommunikációs stratégia elemzése*
  - 2.1. *A kommunikációs helyzet összetevőihöz való alkalmazkodás*
    - a) *A partnerek együttműködésének elemzése*
együttműködő
passzív
elutasító
    - b) *A szerep szerinti és a személyes beszédmód közötti választás elemzése*
    - c) *A beszélői/hallgatói pozíció fölcserélésére vonatkozó verbális és nem verbális jelzések*
    - d) *A szereptartó (monológikus) és a szerepadogató (dialogikus) stratégia közti választás elemzése*

- e) A normák követésének az elemzése (ld. 5. osztályos tanterv)
- normakövetés
  - a normáktól való alkotó egyéni eltérés
- f) *A kommunikációs partnerek stratégiaváltása:*
- a monológikus stratégiáról a dialógikusra váltás, illetve fordítva
  - a személyes beszédmódról a szerep szerinti beszédmódra váltás, illetve fordítva
  - a szövegtípusok váltásának elemzése
- g) *Az alkalmazott kommunikációs stratégia elemzése a partnerek érzelmi állapotára, érzékenységre tekintettel*
- a partnerek érzelmi állapotának, érzékenységének figyelembevétele (tapintat)
  - a partnerek érzelmi állapotának, érzékenységének figyelmen kívül hagyása (tapintatlanság)
- h) *a szöveg nyelvileg ki nem fejtett háttérmondatainak elemzése* (pragmatikai előfeltevések)
- i) *a beszélő visszautalásai a saját implicit háttérmondataira* (elemzésük)
- a beszélő utólag korigálja a saját háttérmondatát
  - a beszélő értelmezi a saját háttérmondatát
- j) *A partnernek a beszélő háttérmondataira vonatkozó reagálása* (elemzésük)
- a partner kérdez a beszélő háttérmondataira
  - a partner kommentálja a beszélő háttérmondatait
- k) *A hallgató kommentárjainak illetve kérdéseinek az elemzése:*
- segítették a beszélőt a téma kifejtésében, vagy:
  - gátolták a téma kifejtését
- l) *a partnerek által alkalmazott nem verbális eszközök elemzése* (mimika, gesztus, térközsabályozás, testtartás, tekintettartás)
- a nem verbális eszközök és a szövegjelentés összefüggése:
a nem verbális eszközök a szöveg jelentését: megerősítették
cáfolták
módosították.

2.2. Az elhangzott vagy leírt szövegek nyelvi elemzése kommunikációs szempontból

a) *A szövegtípus választása:*

aa) A közlési helyzet és a választott szövegtípus összhangja

ab) A tiszta típus

A szövegtípus kombinációja főtípuson belül
főtípusok között

(ld. a II.2. pontban)

ac) A vitaszövegek elemzése:

- az eredményes vita föltételei: a közös vitaalap, az érvelés
- a vita és a veszekedés elkülönítése
- az érvek fajtái: észérvek, tekintélyérvek, csúsztatott érvek
- az ellentmondások kimutatása az érvelésben
- a helyes következtetés szerkezeti és tartalmi feltételei:
  - a kiinduló állítások (a premisszák kiválasztása)
  - a kötőszók használata
  - a következtetések korrekt levonása

b) *A téma kifejtésének nyelvi elemzése a partnerrel való együttműködésre*

ba) a kapcsolatteremtésre

szándéknyilvánításra

partnerre utaló nyelvi elemek:

- a köszönési formák

- a megszólítási formák (a tegezés és a magázás jellegzetes nyelvi eszközei)

bb) A témabevezető nyelvi elemek használata

bc) A szórend és a mondatrend elemzése a partner előzetes ismereteire tekintettel:

- az ismert és az újszerű információt közlő kifejezések sorrendje a mondatban

- az ismert és az újszerű információt közlő kifejezések sorrendje a szövegben

bd) A szöveg nyelvileg is kifejtett háttérmondatainak elemzése (szemantikai előfeltevések)

- c) *A téma kifejtésének elemzése a szöveg koherenciájára tekintettel*
- ca) *A tematikus koherencia nyelvi elemzése:*
- a tematikus láncok, a résztémákból álló főtémák
  - a főtéma és a résztémák kapcsolata
  - a témaváltás nyelvi jelzései
  - a tematikus kulcskifejezések
  - az időbeli és térbeli viszonyokat jelölő nyelvi elemek
- cb) *A szöveg koherenciájának nyelvi elemzése*
- az ellentmondásmentesség
  - a közlési célnak és helyzetnek megfelelő információmennyiség: az érthetőség
    - az információhiány
    - a felesleges információk (terjengősség, tautológia)
- cc) *A szöveg szerkezeti koherenciájának elemzése*
- a kötő- és a kapcsolóelemek használata (kötőszók, paragrafusbevezető kifejezések)
  - az előre- és a hátrautalások: - tartalmas szavakkal
    - névmással
    - törléssel (kihagyással)
  - a határozott és a határozatlan névelők használata
  - az összefoglaló kifejezések használata
  - az igeidők és az igemódok használata
  - a nyelvtani személyek (a személyragozás) használata
- cd) *A szöveg koherenciájának elemzése a stílusra és az alkalmazott szókincsregiszterre tekintettel*
- d) *A témakifejtés elemzése a tényekhez való viszony alapján*
- da) *A tényeknek való megfelelés*
- db) *A tények árnyalása, torzítása, elhallgatása*
- az eufemizmus
  - a gúny
  - az irónia
  - a túlzás
  - a paródia
  - a hazugság (a hazugság és a tapintat megkülönböztetése után:)

- a paragrafusok kezdetének és végének - a tételmondatoknak - a nyomatékok - a szünetek - a tempóváltás - a hangerőváltás - a hangszínváltás	}	bejelölése a szövegben
	}	helyeinek bejelölése a szövegben

II. Kommunikációs tréningek

1. *Előkészítő tevékenységek*

1.1. *Szövegalkotás megadott elemi mondathalmazból*

- a) Választási lehetőséget, ellentétet, következtetést, magyarázatot és párhuzamot kifejező mondatpárok
- b) szövegvariációk alkotása az *és, pedig, ha + akkor, azonban, tudniillik, mégis, viszont, mivel, ezért, ugyanis, tehát, vagy, ellenben, de, vagy - vagy* kötőszók felhasználásával, mondatbeágyazási műveletek elvégzésével, a kommunikációs helyzet megjelölése után.

1.2. *Szövegalkotás megadott szövegszerkezetre* (adott, paragrafuskezdő nyelvi elemek felhasználásával)

1.3. *Jelentésmagyarázat*

- a) Különböző kötőszavakkal kapcsolt azonos elemi mondatpárok jelentéskülönbségeinek kimutatása a közlési szituációkba való helyezéssel és a szöveg folytathatóságának kipróbálásával
- b) Rokონértelmű szavak jelentéskülönbségeinek kimutatása a szövegbe helyezhetőség eltéréseivel.

2. *Szövegalkotás szóban és írásban:*

2.1. *A tananyagban szereplő szövegtípusoknak és ezek altípusainak a használata*

Főtípusok:

a) Tájékoztató típus:

Altípusok:

elbeszélés
vélemény
kritika
ígéret
jegyzőkönyv
magyarázat
hír
tudósítás

- b) cselekvést előíró típus: használati utasítás
   instrukció
   recept
   kezelési tanácsadó
- c) leíró típus: leírás
   jellemzés
   meghatározás
- d) A tudatot, véleményt, stb.
 befolyásoló típus: érvelés
- e) a cselekvést befolyásoló típus: tanács
   reklám
- f) a cselekvést és a véleményt
 egyaránt befolyásoló, kombinatív: vita: véleménynyilvánítás
   tárgyszerűség,
   a csúsztatott és a
   tekintélyérvek
   mellőzése
   – a logikailag korrekt
   következtetés nyelvi
   formájának alkalmazása,
   premisszák alkotása,
   a következmény megállapítása
- g) A kommunikatív kapcsolat
 ápolására szolgáló szövegtípusok: köszönés
   beszélgetés kezdeményezése
   társalgás
   viccmesélés
   „sztorizás”
   felköszöntés

2.2. A szövegtípusok kombinálásai:

- a) Kombinációk adott főtípuson belül pl.: meghatározás/leírás
 b) Kombinációk a főtípusok között pl.: elbeszélés/érvelés

- 2.3.** *A közlő céljainak megfelelő, tematikus építkezésmódok*
- logikai, érvelő építkezés
  - időrendi építkezés
  - térszerkezetet követő építkezés
  - „sztorizó”, anekdotázó építkezés
  - metaforikus építkezés
  - cselekvési folyamatot előíró építkezés
  - cselekvési folyamatot szabályozó építkezés
  - hangulati (asszociációs) jellegű építkezés
- 2.4.** *A szándék szerinti szövegjelentés megteremtése a szövegkoherenciával (ld. az I./2.2./c. pontban)*
- a tematikus koherenciának
  - a szöveg szerkezeti koherenciájának
  - a stílus és a szókinszregiszter koherenciájának
- } a kialakítása
- 2.5.** *A közlőnek a témához való viszonyára történő utalása*
- a tárgyilagos témakifejtés
  - az eufemisztikus témakifejtés
  - az irónikus témakifejtés
  - a gúnyos témakifejtés
  - a parodisztikus témakifejtés
- 2.6.** *A választott - személyes vagy szerep szerinti - beszédmódnak megfelelő:*
- stílusréteg
  - szókinszregiszter
  - nem verbális eszközök (mimika, gesztus, testtartás, tekintettartás, térközsabályozás)
- 2.7.** *A partnerrel való együttműködés*
- A partner előzetes ismereteihez való alkalmazkodás:*
    - a témabevezetésben
    - a témakifejtésben: az ismert és az újszerű információknak megfelelő mondatsorrend
a szöveg újszerű információinak megfelelő hangsúlyozása (nyomatékok, szünetek, intonációtípusok)
  - A partnerrel való együttműködés az előzetesen elemzett szöveg felolvasásakor*
    - Az ismert és az újszerű információknak megfelelő nyomatékok alkalmazása
    - Az ismert és az újszerű információknak megfelelő intonáció

bc) A szöveg jelentésének lényegét megvilágító kiejtés mód, intonáció

- légzéstechnika
- artikuláció
- hangszín és hangszínváltás
- tempó és tempóváltás
- hangerő és hangerőváltás
- a tételmondatoknak a jelzése
- a paragrafusok kezdetének és végének a jelzése

bd) A hallgatókkal való kapcsolattartás

3. *A rugalmas stratégiaváltás a kommunikációs helyzetre és a partner reagálására tekintettel*

2.1. *A monológikus és a dialógikus stratégia váltása*

2.2. *A beszédmódváltás: szerep szerintiről személyesre, illetve fordítva*

2.3. *A szövegtípus váltása: a főtípusokon belül pl.:*
elbeszélés/magyarázat
a főtípusok között pl.:
jellemzés/használati utasítás

2.4. *A normáktól való alkotó egyéni eltérés:*

- a) A téma bevezetésekor
- b) A téma kifejtésekor
- c) A szerepcsere jelzésénél
- d) A kommunikációs viselkedésben
- e) A helyesejtésben
- f) A nem verbális eszközök alkalmazásakor

1. HELYESEJTÉSI GYAKORLATOK (5-8. osztály)

1.1. *A helyesejtési normákat érzékelő beszédhallás és beszédmozgás fejlesztése tréningekkel*

- a) A légzéstechnika gyakorlása szövegolvasás és -mondás során
- b) Az ajakartikuláció gyakorlása vers-, versrészlet- és szövegolvasás, illetve -mondás során.
- c) Ritmusgyakorlatok végeztetése versek és szövegek olvastatásával.
- d) A magán- és mássalhangzók időtartamának gyakoroltatása szó-párok, mondatok és szövegek olvastatásával.
- e) A hangsúly gyakoroltatása mondatok (mondathangsúly) és szövegek (tételhangsúly) olvastatásával, mondatásával.
- f) Beszédfolyamatbeli váltások szövegek olvastatásával, mondatásával (tempó, hangerő, hangmagasság).
- g) A beszédszünetek megtartásának gyakoroltatása vers- és szövegolvasás, illetve mondás során.

1.2. *A helyesejtési normák alkalmazása a szöveg jelentésének lényegét megvilágító kiejtőmódban, intonációban*

- a) a paragrafusok (bekezdések) kezdetének és végének jelzése szünetekkel, hangerőváltással, tempóváltással, hangszínváltással a felolvasásban és spontánul mondott szövegben
- b) a tételmondatok jelzése mondathangsúllyal, az ebből következő intonációval és szünettel a felolvasásban és a spontán szövegben
- c) a semleges (neutrális) intonáció és nyomatékelosztás alkalmazása a témabevezető, a szöveget kezdő stb. szakaszokban
- d) a kontrasztív intonáció és nyomatékelosztás alkalmazása az ellentétes, egymással kontrasztokba állított információk jelzésére
- e) a szöveg különböző helyein található, párhuzamos (egybevágó) információk jelzése a mondathangsúlyoknak, a tempónak, a hangerőnek és a hangszínek egymással párhuzamos (szimmetrikus) elhelyezésével,
- f) a partner számára újszerűként feltételezhető információk jelzése a tempó lassításával, a kontrasztív nyomatékkal, a hangszín váltásával, a hangerő növelésével.

1.3. *Az önkorrekciónak fejlesztése érdekében:*

A felolvasás, hangos olvasás, a vers- és prózamondás valamint a spontán szóbeli szövegalkotás során elkövetett helyesejtési hibák javíttatása, a hiba típusának megnevezése után:

- a) az időtartamhiba javíttatása
- b) a hanglejtéshiba javíttatása
- c) a hibás artikuláció javíttatása

- d) a hangsúlyhibák javíttatása
- e) a beszédfolyamat-váltások hibáinak javíttatása
- f) a hibás szünettartás és a hibás levegővétel javíttatása

2. HELYESÍRÁSI GYAKORLATOK (5-8. osztály)

2.1. Helyesírásunk alapelveinek használata

a) A kiejtés szerinti írásmód gyakorlása

Toldalék nélküli és toldalékolt szavak íratása az időtartam jelölésének gyakorlására:

- ragozott és képzett igék, főnevek,
- névutók,
- fokozott melléknevek,
- múlt idejű igék,
- a magánhangzó időtartamában tövátózkodást mutató főnevek íratása (*i-i; ú-u; ü-ü; ő-ő; ó-o*).

b) A szóelemző írásmód gyakorlása

A hangkapcsolati törvényeket tartalmazó szavak írása, a hangkapcsolati törvényekkel kapcsolatos ismeretek szilárdítása:

- az írásban jelölt teljes hasonulás
- az írásban nem jelölt teljes hasonulás
- a részleges hasonulás
- az összeolvadás
- a *j*-vel kezdődő birtokos személyragot tartalmazó szavak, a *val-vel* határozóragos szavak, a *j*-vel kezdődő tárgyias igeragot tartalmazó szavak helyesírásának gyakorlása,
- a felszólító módú igék helyesírása.

A kiejtésben mássalhangzó-rövidülést vagy mássalhangzó-kiesést mutató szavak helyesírása

A tövátózkodtató igék személyragos és felszólító módú alakjainak íratása.

Az *-s* végű melléknevek tárgyragos és *-n* határozóragos alakjainak íratása, a *-h* végű egytagú főnevek toldalékos alakjainak írása.

c) Az egyszerűsítő írásmód gyakorlása

- többjegyű betű kettőzött alakját tartalmazó szavak íratásával
- toldalékolás következtében három egymás mellé kerülő azonos mássalhangzót tartalmazó szavak íratásával.

d) A hagyományos írásmód gyakorlása

- *ly*-t tartalmazó szavak helyesírása
- a régi családnevek helyesírása

2.2. A különírás és az egybeírás

a) mellérendelő szókapcsolatok és szóösszetételek írása

b) alárendelő szóösszetételek és szókapcsolatok írása

2.3. A tulajdonnevek helyesírásának gyakorlása

A tulajdonnevek helyesírásával kapcsolatos ismeretek bővítése (egybeírás, különírás, nagybetű, kötőjelhasználat) „A magyar helyesírás szabályai” c. könyv segítségével.

- a) személynevek helyesírása,
- b) régies toldalékolt személynevek helyesírása
- c) állatnevek
- d) földrajzi nevek
- e) intézménynevek,
- f) márkanevek
- g) címek helyesírása.

2.4. Az elválasztás gyakorlása

- a) A tulajdonnevek elválasztása
- b) A toldalékolt szavak elválasztása
- c) Az összetett szavak elválasztása

2.5. Az írásjelek használatának gyakorlása

- a) A mondatvégi írásjelekkel kapcsolatos ismeretek
- b) A mondatközi írásjelekkel kapcsolatos ismeretek szilárdítása:
a vessző, idézőjel, zárójel, gondolatjel, kettőspont, pontosvessző használatának szabályai.
  - egyszerű és összetett mondatok iratásával a mondatvégi írásjel használatának gyakorlása
  - a mondatrészek közötti írásjelek használatának gyakorlása felsorolást tartalmazó szövegekben
  - a tagmondatok közötti írásjelek használatának gyakorlása összetett mondatokban és összetett mondatokat tartalmazó szövegekben
  - szövegbe ékelődést jelző írásjelek (zárójel, gondolatjel, megszólitás, idézőjel, közvetett idézés) használatának gyakorlása
  - adott szöveg központozásának lehetséges változatai a személyes mondanivaló kiemelésére, árnyalására.

2.6. A rövidítések és a mozaikszók helyesírásának gyakorlása

- a) A rövidítésekkel és mozaikszókkal kapcsolatos ismeretek szilárdítása.
- b) A rövidítéseket és mozaikszavakat tartalmazó szövegek írása.

2.7. A számok helyesírásának gyakorlása

- a) A tö- és sorszámnevek helyesírásának gyakorlása számneveket tartalmazó mondatokban és szövegekben.
- b) A keltezés gyakorlása.

c) Az óra, perc jelölésének lehetőségei. Gyakorlás időpontot tartalmazó mondatok és szövegek iratásával.

- 2.8. *A helyesírási szótárak, szabályzatok, segédkönyvek* (Hernádi Sándor: Kis magyar helyesírás (Móra 1984, a Helyesírási tanácsadó szótár, A magyar helyesírás szabályai) használata a helyesírási problémák megoldásában.

IRODALOM, első ciklus (5-6. osztály)

1. *Mi az irodalom?*

Az elsajátítandó problémák: Az irodalom fogalma

A többletjelentés

A vers formája

A próza formája

Az alkotás keletkezése

Alkalmazott, felhasznált fogalmak: műalkotás, több jelentés, egyéni értelmezés, próza, ritmus, rövid szótag, hosszú szótag, ütem, hexameter, időmértékes verselés, a ritmus hangulati hatása, hangsúlyos verselés, ritmusképlet, refrén, rím, rímhívó szó, rímképlet, alliteráció, hangsúlyozás, tiszta rím, prózaritmus, forma, tartalom.

Szövegek: Örkény: Apróhirdetés; Mi mindent kell tudni; Petőfi: A puszta télen; Illyés: Mozdony (részl.); Weöres: Olvadáskor (részl.); József A.: Hexameterek (részl.); Weöres: Haragosi; Kosztolányi: Zsivajgó természet (részletek); József A.: Születésnapomra; Kosztolányi: Emlékezet; Weöres: Rövid dal; Gárdonyi: Egri csillagok (részl.); Arany: Poloska (részl.); Karinthy: Reggel hétkor.

2. *Az irodalom kezdetei*

Az elsajátítandó problémák: A költészet kialakulása a mágiából

Valóságábrázolás a mítoszban

Mítosz és valóság a bibliai

elbeszélésekben

A Biblia története

Szövegek: Mágikus szövegek, munkadalok, részletek az Ótestamentumból.

3. *Az elbeszélő költemény.* Petőfi: János vitéz

Petőfi élete (kora, kortársai, származása, szülei, iskolái, ifjúkora, színészelete, költői pályakezdése, fogadtatása, pályafordulata, barátsága Arannyal, házassága, a forradalom, a szabadságharc, halála.)

Könyvtári ismeretek (ETO, szákkatalógus, monográfia, lexikon, irodalomtörténeti összefoglalás, repertórium.)

János vitéz

Az elsajátítandó problémák: Az elbeszélés és a mese

Az epika és a dráma

A hangsúlyos verselés

Az érzékletes ábrázolás

Fogalmak: elbeszélés, mese, ismétlődés, sejtető előreutalás, nézőpont, epika, dráma, vers, próza, ritmus, ritmizálás, szótagszám, ritmuskép-let, érzékletesség, szókép, hasonlat, jelölt, kép, közös tulajdonság.

4. *Versek*

Az elsajátítandó problémák: A lírai én

A metaforikus jelentés

A költői magatartás

Jelképes jelentés

Időmértékes verselés

A jelentések rendszere

Fogalmak: megszemélyesítés, azonosítási alap, mondatpárhuzam, szóismétlés, párhuzamosság, kommunikációs helyzet, jelentésváltozás, természeti világ, emberi világ, szabadvers, harmónia, hosszú szótag, rövid szótag, skandálás, szinesztézia.

5. *A regény.* Swift: Gulliver utazása Lilliputban

Az elsajátítandó problémák: A szerző és az elbeszélő

A világ modelljei: valóságos világ -

- mesevilág

Az eszményített világ

A szatirikus modell

A nézőpont kettőssége

Fogalmak: mese, útirajz, eszményítés, szatira, modell, az értékrend felborítása, a metaforák szó szerinti használata, a túlzás, kettős nézőpont, nézőpontváltás.

6. osztály

1. *A példázatos történet*

Az elsajátítandó problémák: Az Újtestamentum keletkezése

Példázat az epizódokban

Példázat a cselekményben

Szöveg: Részletek Máté evangéliumából

2. *Az elbeszélő költemény.* Arany: Toldi

Arany élete, eszméi, helye a kor irodalmában

Az elsajátítandó problémák: A monda és a műköltői feldolgzások

Az elkülönült epizódok metaforikus

jelentése és a történet

jelentésének összefüggése

3. *Novellák* Az elsajátítandó problémák: Az írói nézőpont

Az elbeszélés szerkezete

Az elbeszélés időrendje

A szatirikus látásmód

Fogalmak: elbeszélő, exozíció, kívülálló elbeszélő, szereplői elbeszélő, előzmények, fordulópont, eseménysor, problémalezárás, folyamatos közlésmód, mozaikszerű közlésmód, nézőpontváltás, torzítás, kicsinyítés, nagyítás, a szerep és a cél, a főszereplő.

Szövegek: Thury Zoltán: Hogy a gyerekeknek egy kis multságuk legyen; Örkény: Nápolyi; Gyurkovics Tibor: A lánc; Moldova: Az elátkozott hivatal; Karinthy: Tanítom a kisfiamat.

4. *A lírai regény. Szabó Lőrinc:* Tücsökzene

Szabó Lőrinc élete, eszméi, szerepe a kor irodalmi életében.

Az elsajátítandó problémák: A versciklus felépítése

A versíró helyzet

A nézőpont

A nézőpontváltás

A nézőpontok összefonódása

A lírai én

Fogalmak: metafora, kommunikációs személyek, kommunikációs helyzet, keretes vers, a nézőpont nyelvi kifejezőeszközei, a központosítás, a szókincs, idézet, tartalmi idézet, ciklus, kulcsszó, idill, gondolatritmus, belső rím, páros rím.

Szövegek: Gyerekvilág; A nyugodt csoda; Sípval, hegedűvel; A ti dalok; Egy volt a világ; Piroskával nagyanyóhoz; A farkas; Miskolc; A varázsboltban; A vasút felé; A nagyhídon; Mozdony; Balassagyarmat; Fehér liliomszál; A tél rajzai; Képekben és mintákban; A befagyott Ipolyon; Halál torka; A szép borzadály; Tovább; Elemi; A magas millió; A szem örömei; Hangok; A rét meghal; Az ígélet városa; Debrecenben; A természetes csoda; Családi Kör; Hatodnap; A borzasztó szegény; Betűk és bűnök; A fennkölt fajzat; Az első vers; Közben a tücsök.

5. *A regény. Molnár Ferenc:* A Pál utcai fiúk

Az elsajátítandó problémák:

A világ modelljei: Felnőtt-gyerekvilág

Az eszményítés

A szatirikus modell

A lélektani indoklás

A szerzői szándék

Fogalmak: főhős, jellem, konfliktus, jellemzés cselekmény révén, jellemzés írói leírással, átképzeléses előadás, szó szerinti idézet, tartalmi idézet.

6. *Balladák*

Költő-portrék (Vörösmarty, Ady)

Az elsajátítandó problémák: Népballada, műballada

Balladatípusok

Paralelizmusok

Kitöltetlen helyek a történetben

Az egyenes beszéd és a képes beszéd

Szintváltás a történetmondásban

(történetmondás és metaforikus sejtetés váltogatása)

7. *A dráma és a színháték. Szigligeti: Liliomfi*

A színhátszásról (A dráma fogalma, a színháték fogalma, a színhátészás múltja, a színháték Magyarországon, közönség és társadalom a reformkorban, Szigligeti élete.)

Az elsajátítandó problémák: A dialógus

A konfliktus

A cselekményszerkesztés

Az előreutalások

Szerepkörök és jellemek

A humor

A komikum összetevői

A zenés vígjáték

Fogalmak: tragédia, komédia, színháték, kép, jelenet, népszínmű, előtörténet, replika, monológ, lélektani indoklás, expozíció, bonyodalom, cselekményszál, csel, félreértés, véletlen, megoldás, végkifejlet, késleltetés, előkészítő előreutalás, szerepkörváltás, egyénítés, tipizálás, cselvígjáték, helyzetvígjáték, jellemvígjáték, szatíra, humoros komédia, kiegyenlítődes, értékváltás, álcázott dialógus, irónia, paródia, csattanó, díszlet, kellék, rendező, jelmez.

IRODALOM, második ciklus (7-8. osztály)

1. *Az elbeszélő költemény.* Fazekas: Lúdas Matyi
 Arcképek a magyar felvilágosodásból (Kazinczy, Csokonai)
 Az elsajátítandó problémák: Ismétlődés a szerkezetben
 Verselés és műfaj összefüggése
 A vándormotívum modern feldolgozásai

2. *A regény.* Gárdonyi: Egri csillagok
 Gárdonyi élete, eszméi, helye a kor irodalmában
 Az elsajátítandó problémák: A regénytípusok keveredése (történelmi-, példázatos-, lélektani- és kalandregény)
 Hőstípusok
 A többszálú cselekmény
 Előreutalások és visszautalások

3. *A nemzeti azonosság-tudat irodalmi kifejezői, jelképei*
 Kölcsey Ferenc: Himnusz; Vörösmarty Mihály: Szózat; Petőfi Sándor:
 Nemzeti dal
 Az elsajátítandó problémák: Eszmerendszer és poétikai szerkezet
 Érzelmi - indulati ritmus és poétikai szerkezet
 A Himnusz és a Szózat vershelyzetének sajátosságai és különbségeik
 A vershelyzetek hatása a költemény nyelvi-grammatikai tulajdonságaira
 A versek politikai-kulturális szerepe

4. *Novellák*
 Az elsajátítandó problémák: Ellentétes világok
 Cselekményszerkesztés
 Személyesség
 Többértelműség
 Az olvasói várakozás

Fogalmak: szerkezet, csattanó, sejtető előreutalás, metaforikus előreutalás, belső beszéd, a személyes előadás, a sablonos előadás, anekdota, megszakított időrend, folyamatos időrend, olvasói várakozás.

Szövegek: Thomas Hardy: Szórakozottság egy egyházközségi zenekarban;

Maupassant: Egy nő vallomása;

Mándy Iván: Tizenhat éven alul;

Kosztolányi: Házi dolgozat;

Bohumil Hrabal: A gyémántszemű.

5. *A versciklus.* Kosztolányi: A szegény kisgyermek panaszai

Az elsajátítandó problémák: A vershelyzet mint

kommunikációs helyzet

A metafora és az időkezelés

A jelkép

A nézőpontváltás

A rút ábrázolása

A versciklus

Fogalmak: enyhítés, kifejtetlen metafora, kifejtett metafora, jelentésbeli összeférhetetlenség, jelzői metafora, montázstechnika, monológ, inverzió, szereplíra, kulcsszó, kötetlen forma, csendélet, emberiesítés, motívum

Szövegek: Menj, kisgyerek: Mint aki a sínek közé esett; A doktor bácsi; Múlt este én is jártam ottan; Azon az éjjel; Már néha gondolok a szerelemre; Az iskolában hatvanan vagyunk; Mostan színes tintákról álmodom; Lánc, lánc, eszterlánc; Apámmal utazunk a vonaton; Anyuska régi képe; Én öngyilkos leszek; A játék; A rút varangyot véresen megöltük; Künn a sárgára pörkölt nyári kertben; Kip-kop, köveznek: Az áprilisi délutánon; Jaj, az estét úgy szeretem.

6. *A dráma és a színjáték.* Shakespeare: Rómeo és Júlia

Az elsajátítandó problémák: A cselekményszerkesztés:

A lélektani motiváció

A véletlen

A metaforikus előreutalások

A. Miller: Az ügynök halála

Az elsajátítandó problémák: Az időszerkezet

A tipizálás

A szinpadi rendezés

7. *A regény.* Mikszáth: Szent Péter esernyője
 Mikszáth élete, eszméi, helye a kor irodalmi életében
 Az anekdotából összefűzött regényszerkezet
 Eszményítés és ironia kettőssége
 A „mindentudó” író

8. osztály

1. *A történet mint példázat*

Problémák: A példázat mint modell

Mese - beszéd - példabeszéd

A bibliai történet mint előkép

Mese és szimbólum

Fogalmak: állatmese, szerep, tanulság, szerepcsere, értelmezés, előkép, képes beszéd, szimbólum

Szövegek: Ezópus: Az oroszlánról és a rókaról; Pesti Gábor; Az kakasról és a macskáról; Az egerekről és a macskáról; Az oroszlánról és az egerről; Az farkasról és bárányról; Az hangyáról; A békákról és az ő királyokról; A majmokról és párducról; Az szamárról; La fontaine: A tücsök meg a hangya; Phaedrus: A tücsök és a bagoly; Sarbievus: A tücsökhöz; Biblia: Bűnbeesés; Egy tál lencse; Az ördög bűnre csábítja Jézust; Fiziológus: A fönix; Temesvári Pelbárt: A fönix példája; Batsányi János: Fénix; Weöres Sándor: Fönix; Nagy László: Micsoda madár

2. *A regény.* Móricz: Légy jó mindhalálig

A Nyugat irodalmi forradalma

Móricz élete, eszméi, helye a kor irodalmában

3. *Az ismétlődés jelentésképző szerepe a lírában*

Problémák: Az ismétlődés fajtái és funkciói

A grammatika a költészetben

A nyelvi és a poétikai jelentés

A költői képek

A költészet műfajai

Fogalmak: versmondattan, szerkezeti ismétlődés, kifejezés ismétlődés, az ismétlődés és a visszautalás illetve előreutalás, szerepvers, költői üzenet, kihagyás, ballada, a költői hivatás, jelkép, személytelenység, mozgalmasság, vershelyzet, kötőszóelhagyás, utalószóelhagyás,

több jelentés, műfajváltás, ellentét, témakeveredés, műfajkeveredés, vershangzás, tiszta rím, asszonánc, enjambement, dal, grammatikai szabálytalanság (szabálysértés).

Szövegek: Kölcsey: Elfojtódás; Arany: Kertben; Szondi két apródja; Tinódi: Budai Ali pasa históriája (részlet); Arany: Tengeri-hántás; Mindvégig; Ady: Sírni, sírni, sírni; Add nekem a szemeidet; A fekete zongora; Babits: Esti kérdés; József A.: Ars poetica; Flórának; Rejtelmek; Tandori Dezső: Félreérted.

4. *Esztétikai alapkérdések a modern lírában.* József Attila versek elemzése

Az elsajátítandó problémák: Az életrajz jelképsé emelkedése a költészetben (fikció és valóság)
 A komplex kép (a versbeszéd poétikai szintjei)
 A vershangzás jelentésképző szerepe (a nem tudatos befogadás)

5. *Az abszurd komédia.* Dürrenmatt: A nagy Romulus

Az elsajátítandó problémák: A komédia és az abszurd
 A szatíra
 A tragikomédia
 A példázat

Fogalmak: anakronizmus, abszurd, irónia, deheroizálás, értékváltás, átértelmezés, groteszk

6. *Az utópikus regény.* Bradbury: Fahrenheit 451

Az elsajátítandó problémák: Fikció, utópia, fantasztikum és társadalomábrázolás
 A fejlődésregény
 A tudatkivetítődés a regényben

7. *Mi az irodalom?* (Összefoglalás)

Az elsajátítandó problémák: Az irodalom fiktív jellege és valóságvonatkozása
 A nyelvi anyag felhasználása a kifejezéshez
 A többjelentés
 A tudatos és a nem tudatos gondolkodás szerepe az alkotásban és a befogadásban

FILMESZTÉTIKA (7-8. osztály)**I. A FILM INTERPRETÁCIÓJA****A. A KÉP****1. A képmező**

- előtér, háttér
- a tér síkban való ábrázolásának elvei
- megtervezettség
- véletlen
- szimmetria (ünnepélyesség - merevség)
- aszimmetria
- egyensúly
- a szélesvászon és a tévéképernyő jellemzői (a beleélés lehetőségei)

2. A nézőpont

- a) a szemlélő látószöge
  - szűk: közelkép
  - széles: távoli kép
  - előbbi kettő közötti fokozatok: félközeli, kistávoli
- b) a tekintet iránya: - szemmagasság
  - fölfelé
  - lefelé
  - különleges helyzet
- c) a kamera látószöge (távolság) + a nézőpontja (irány) = a beállítás

3. A helyszín és a környezet

- a) A helyszín: - hangulat
  - szereplő, helyszín kapcsolata
  - hitelesség
- b) A környezet: - a helyszín + a szereplő kapcsolatrendszer
  - öltözék, tárgyak jellemző- és kifejezőereje

4. A mozgások

- a) mozdulatlan beállítás
- b) folyamatosan mozgó beállítások
- c) bemutatott világ mozgásai
- d) kamera mozgásai

5. A fény, az árnyék és a színek

- a) érzelemkeltés
- b) jelentésközlés
- c) elosztás, kölcsönhatás

- d) fényviszonyok
- e) színek kompozíció
- f) színek viszonya: - időbeli
- térbeli
- g) színvilág
- h) tónus, lokálszínek, reflexszínek
- i) fekete-fehér filmek jelentéstartalmai:
  - hitelesség hangsúlyozása
  - hangulat (egyhangúság, szegénység stb.)
  - korfelidézés

6. A vágás

- a) a vágás (montázs) fogalma
- b) a párhuzamos montázs
- c) a vágás szerepei: - legjobb anyag kiválasztása
  - térfelbontás
  - időfelbontás
  - elkülönítés - összekapcsolás
  - gondolatközvetítés
  - szerkezetépítés, ritmusalakítás

B. A FILM HANGZÁSVILÁGA

1. A némafilm jellegzetességei

- a) beszédpótló eszközei: - föliratok
  - élénk mozdulatok, taglejtés
  - heves érzelmeket bemutató történetek
- b) a zenekíséret funkciója - aláfest
  - fokoz
  - ellentétez

2. Hangok a hangosfilmben

- a) típusai: - emberi beszéd
  - zörejek
  - zene

- b) a hangok szerepe: - életszerűség növelése,
hitelesség
- közvetlen gondolat kifejezési
lehetőség
- szereplők jellemzése
beszédmóddal
- zene, zaj érzelmekeltő
szerepe
- kép és hang kapcsolatából
következő jelentések
- c) a csend szerepe

C. A FILM CSELEKMÉNYE

1. A cselekmény fogalma
  - a) egyidejűség, egymásutánosság a cselekményben
  - b) nem látható, de kikövetkeztethető cselekmény
  - c) a cselekmény idejének a film időtartamában való eloszlása:
    - sűrítés
    - elhagyás (jelentéktelen elemek, kitalálható elemek)
    - részletezés
    - utalás
2. Az epizód
  - a) fogalma (filmben, irodalomban)
  - b) szerepe: - szereplők árnyaltabb jellemzése
- környezet jellemzése
- hangulateltetés
3. A befejezés
  - a) típusai

D. JELLEMZÉS - JELLEMÉK A FILMBEN

1. Személyiség típusok
2. A személyiség filmen való megjelenése
  - a) „bemutatkozik”: testalkat, külső kép, testtartás, arckifejezés, öltözék, környezet, gesztus, cselekedet, mozgás, szavak
  - b) „bemutatják”: beállítás, képen belüli viszonyok, arányok, kameramozgás, képek egymásra vonatkoztatása, szavak, hang-kép kapcsolata, zene, zörej

3. A film jellemzi a szereplőket
  - a) tulajdonságait
  - b) értékítéletét
  - c) szereplő gondolatát, szándékát, hangulatát, álmait, stb.

E. TECHNIKAI, TÖRTÉNETI ISMERETEK

1. A hangos mozgókép megszületése
  - a) sötétkamra
  - b) a film anyaga
  - c) negatív kép - pozitív kép
  - d) előhívás
  - e) a mozgókép elve (1 sec alatt 24 állókép)
2. A film és a tévéadás elkészítésének folyamata
  - a) a forgatókönyv felépítése
  - b) a film készítéséhez szükséges helyszín
  - c) forgatási terv - stáb
  - d) rendező - operatőr
  - e) csapó - kép és hang szinkronitása
  - f) utómunkálatok: - vágás
- utószinkron
  - g) trükkök: - lassítás, gyorsítás
- kimerevítés
- torzítás,
- szűrők, elötétek
- retusálás
- makettek stb.
  - h) tévé: - kamerák
- helyszíni tudósítás
- helyszíni közvetítés
- tévéjáték sajátosságai

F. DOKUMENTUM - FANTÁZIA

1. dokumentum - hitelesség
2. manipuláció
3. fikció - fantasztikum
4. rajzfilm
5. animációs film és dokumentumfilm, mint két véglet

G. A FILM SZERKEZETE ÉS STÍLUSA

1. A cselekményszerkezet típusai
2. Külső és belső konfliktus
  - a) szakaszai: - lappangás
    - erősödés (fokozás)
    - összecsapás
    - lezárás
3. A film stílusa:
  - a) Az egyes ábrázolási eszközök (I.A., B., C., D. pont) előtérbe kerülése, túlsúlya, illetve más ábrázolási eszközök háttérbe kerülése
  - b) A film hangulata

H. FILMFAJTÁK

1. helyszíni tudósítás
2. dokumentumfilm
3. riportfilm
4. ismeretterjesztő film
5. propagandafilm
6. animációs film
7. játékfilm
  - a) történelmi film
  - b) háborús film
  - c) westernfilm
  - d) bűnügyi film
  - e) komoly, művészi film stb. stb.
8. tévéjátékok
9. vegyes tévéműsorok (vetélkedők, hobby műsorok stb.)

I. A TELEVÍZIÓZÁS HELYES ÉS HELYTELEN SZOKÁSAI

J. A JÁTÉKFILMEK MEGÍTÉLÉSÉNEK SZEMPONTJAI

K. A FILM ÉS A TÖBBI MŰVÉSZET VISZONYA

1. A film rokonsága:
  - a) képzőművészettel
  - b) irodalommal
2. A térbeli (képzőművészet) és az időbeli (irodalom) ábrázolás egyesítése a filmben

3. A film és a képzőművészet különbségei
4. A film és az irodalom, illetve a film és a színház különbségei
5. Értékazonosság a művészetek között

L. A MŰSORVÁLASZTÁS SZEMPONTJAI

1. Érdeklődés
2. Kikapcsolódás
3. Tanulás
4. Szelektálás
  - a) más tevékenységek érdekében
  - b) előzetes értékelés alapján

II. FÉNYKÉPEZÉS – FILMEZÉS

A. A FÉNYKÉPEZŐGÉP HASZNÁLATÁVAL VALÓ MEGISMERKEDÉS

1. Szándéknak megfelelő beállítás
2. Fényviszonyok
3. Tárgytávolság
4. Blendenyílás
5. Expozíciós idő
6. Színszűrők
7. Előhívás - retusálás

B. AMATŐR KÉPEK KÉSZÍTÉSE

C. FILMEZÉS - PRÓBÁLKOZÁSOK, KÍSÉRLETEK A TANULTAKNAK A GYAKORLATBAN VALÓ ALKALMAZÁSÁRA

NYELVTAN, első ciklus (5-6. osztály)**Célok és követelmények**

(a célokat kurzívval jelöltük)

- A. A mondatok szerkezetét összerakó és szétszedő kombinatorikus nyelvi tevékenységek tudatos végzése**
- 1) Legalább 4 különböző szerkezeti típusú elemi mondat bonyolult mondatná építése
  - 2) Különböző típusú, kötelező és nem kötelező mondatrészeket és/vagy mellékmondatokat tartalmazó bonyolult mondatok elemi mondatokra bontása
  - 3) A bonyolult mondatok szószerkezeteinek, valamint az azokat kifejező elemi mondatoknak a megfeleltetése
  - 4) A bonyolult mondatok magmondatának a kiemelése
  - 5) Bonyolult mondatok átalakítása a magmondatnak másik magmondatra cserélésével
  - 6) A bonyolult mondat nem kötelező szószerkezeteinek mellékmondatná alakítása
  - 7) A bonyolult mondat beágyazott mellékmondatának szószerkezetté alakítása
- B) A mondatok szerkezetét és jelentését meghatározó szabályok és relációk fölfedeztetése**
- 1) Az értelmes és értelmetlen mondatok elkülönítésének módszere
  - 2) A szokásos és szokatlan jelentésű mondatok elkülönítésének módszere
  - 3) A mondat formájának mint a mondatban szereplő szófajoknak, az ő ragjaiknak, jeleiknek, pozícióiknak és ezek sorrendjének a megállapítása
  - 4) A jó formájú és rossz formájú mondatok elkülönítésének módszere
  - 5) A nyelvi szabály felfedezésének a módszere: az anyanyelvi intuíció alapján a jólformált és rosszulformált mondatváltozatok szembeállításával
  - 6) A birtokos és az álbirtokos jelző elkülönítésének módszere
  - 7) A főnevesítés (nominalizáció) módszere
  - 8) Az alany és az állítmány egyeztetésének szabálya
  - 9) Az állítmány és a tárgy egyeztetésének szabálya
  - 10) A jelző és a jelzett szó egyeztetésének szabálya
  - 11) A kopula megállapításának módszere

-
- 12) Az utalószavak és a kötőszavak beágyazásokban játszott szerepének vizsgálati módszere
- 13) Az elemi és a bonyolult mondat szerkezetének alaptípusai
- C) *A mondatok szerkezetét és jelentését feltáró, elemi kutatási módszerek alkalmazása, a szerkezeti relációk kimutatása, bizonyítása*
- 1) Az alanyi rész belső szerkezetének és helyettesíthetőségi viszonyainak megállapítása:
- a) a névmással helyettesíthetőség módszerének alkalmazása az alanyi részben
- b) az alany határozottságának és határozatlanságának, ill. az általános alanynak a kimutatása a névelőhasználat alapján
- 2) Az állítmány vonzatainak megállapítására vonatkozó módszer alkalmazása:
- a) változik-e az állítmány jelentése, ha bővítményét elhagyjuk, vagy másikkal helyettesítjük: a szinonimával való helyettesítés módszerének használata a jelentés-azonosság/különbség megállapítására
- 3) A vonatkozó jelzői mellékmondat szerkezetének létrehozására vonatkozó szabályok felismerése és megfelelő átalakítási, kombinálási műveletek elvégzésével a szabályok érvényességének igazolása:
- a) a kötőszók és az utalószók, a főmondat és a mellékmondatok megkülönböztetése, a beágyazási pozíciók, a szerkezeti csomópontok megállapítása a megfelelő átalakítás, kombinálási műveletek elvégzésével
- b) A jelzői mellékmondatok és a jelzői szószerkezetek párhuzamos és eltérő szerkezeti és pozicionális tulajdonságainak megállapítása, és részleges párhuzamosságuknak az elemi mondatokból való átalakítási műveletekkel történő levezetése.
- 4) A körülményhatározói mellékmondat szerkezetének létrehozására vonatkozó szabályok felismerése és a megfelelő átalakítási, kombinálási műveletek elvégzésével a szabályok érvényességének igazolása:
- a) a kötőszók és az utalószók, a főmondat és a mellékmondatok megkülönböztetése, a beágyazási pozíciók, a szerkezeti csomópontok megállapítása a megfelelő átalakítási, kombinálási műveletek elvégzésével
- b) a határozói mellékmondatok és a határozói szószerkezetek párhuzamos és eltérő szerkezeti és pozicionális tulajdonságainak megállapítása; részleges párhuzamosságuknak az elemi mondatokból

- való átalakítási műveletekkel történő levezetése, a levezethetőséggel való bizonyítása
- c) a körülményhatározó jelentéskategóriájának körülírása (a hely, az idő, a mód, a részes, az eszköz, a cél, az ok, az állapot)
- d) a jelentéskategória körülírásának a szerkezettel párhuzamos jelentéstípust kifejező mellékmondatokra történő alkalmazása
- 5) A nominalizációnak (a főnevesítésnek) az elemi mondatokból való levezetését leíró szabályok megállapítása, és az átalakítási műveletek elvégzésével való igazolása
- 6) A birtokos viszonyt és a nominalizációt tartalmazó szószerkezeteknek az elemi mondatokból való ellentétes levezetési lépéseinek, eltérő szabályainak megállapítása, és a megfelelő átalakítási-kombinálási műveletekkel való bizonyítása
- 7) A szószerkezettel és a mellékmondatokkal kifejezett vonzatok mondat-tani (szerkezeti) egyenértékűségének megértése és átalakítási művelettel való bizonyítása

II. *A nyelvtannal kapcsolatos tevékenységek végzéséhez szükséges fogalmak, ismeretek (5-6. osztály):*

- elemi mondat
- magmondat
- nyelvi forma: a szófajok, mondatbeli pozícióik, sorrendjük, a toldalékok, a szórend
- jó forma (a nyelvi szabályokat követő mondatforma)
- rossz forma (a nyelvi szabályokat nem követő mondatforma)
- a szótári (a szokásos) jelentés
- a szótáritól eltérő (szokatlan) jelentés
- az értelmes - jelentéssel bíró - mondat
- az értelmetlen mondat
- a szósaláta
- a nyelvi szabály: nyelvi feltétel/nyelvi következmény
- a mondatrész mint egy forma és egy jelentés közös neve
- mondatbeli hely:
  1. a mondat szerkezetében elfoglalt hely: milyen csomópont alatt van és milyen csomópontok ágaznak ki belőle
  2. a mondatbeli lineáris sorrendiségben elfoglalt hely
    - alanyi rész, állítmányi rész
    - a meghatározó rész
    - a nem kötelező mondatrészek: jelzők és körülményhatározók

- a beágyazás
- a főnevesítés
- névszói állítmány
- a kopula
- az utalószó
- a kötőszó
- a főmondat
- a mellékmondat
- a vonatkozó mellékmondat
- a körülményhatározói mellékmondat
- a vonzatmellékmondat

NYELVTAN, második ciklus (7-8. osztály)

Célok és követelmények

(a célokat kurzívval jelöltük)

- I. *A szöveg grammatikai alapjainak felfedeztetése és kommunikatív alkalmazása*
- A) *A mondatok sorrendjének és a mondatok közötti viszonyoknak az összefüggése a kötőszók jelentésével — szabály felfedeztetés és alkalmazás*

Tevékenységek:

1. Algoritmus alkalmazása

a) Lineáris sorrendi variációk alkalmazása

- Elemi mondatok rendezetlen készletének különböző sorrendben történő szöveggé szervezése a kötőszók jelentésének megfelelően (kapcsoló, választó, ellentétes, következtető, magyarázó és megengedő kötőszók)

b) Műfajtól függően 3-4 különböző permutáció létrehozása az elemi mondatok különböző sorrendezésében (Legfontosabb szövegtípusok: történet, leírás, jellemzés, magyarázat, elbeszélés.)

c) Legalább 3 rövid szövegből sorrendi variációk összeállítása, és a szövegépítkezéshez szükséges nyelvi műveletek elvégzése (elemi mondat beágyazása másik elemi mondatba, a mondatok belső sorrendjének változtatása, az igemódok, igeidők változtatása, a felesleges ismétlődések megszüntetése). Alkalmazza ezekre a megfelelő szakterminusokat.

- B) *Nyelvi adatokkal (példaszövegekkel) végzett műveletekben az előre- és hátrautalásnak és az ismétlődő kifejezések kihagyásának nyelvi szabályai.*

Felfedezés és alkalmazás.

Tevékenységek:

1. Algoritmus felfedezése

- a) Legalább 9-12 mondatos szöveg mondatai között előre- és hátrautalási viszonyok felismerése. A névmásozás nélküli (explicit ismétlődést tartalmazó) szövegváltozat helyreállítása.

2. Algoritmus alkalmazása

- a) Rövidebb, majd hosszabb szöveg részei között előre- és hátrautalási viszonyok létrehozása.

- b) Az ismétlődő kifejezések észlelése és kihagyása, vagy névmással helyettesítése
- c) a tételmondatok viszonyítása a szöveg egészének jelentéséhez

C) *Szabályfelfedezés: a kontextus hatása a közlések jelentésére és formájára. A lineáris építkezés (mondatrend, szórend) grammatikai szabályainak alkalmazása a partner számára újszerű és ismert információk kifejezésére.*

Tevékenységek:

1. Empírikus tevékenységek
  - a) A kommunikálók elhangzott kijelentéseiből következtetés a közlési helyzetre, és annak összetevőire.
  - b) A szövegbeli mondatok főhangsúlyos részeinek megállapítása a szórendi- pozicionális és a nyomatékszabályok ismeretében.
2. Algoritmus alkalmazása
  - a) A kommunikálók elhangzott kijelentéseinek folytatása, illeszkedő szórendi változatokban

D) *A szavak, terminusok, mondatok és a szövegekörnyezetek (verbális kontextusok) kétirányú viszonyainak felismertetése és alkalmazása*

Tevékenységek:

1. Empírikus tevékenység
  - a) Egy adott szövegben többször előforduló szó szövegekörnyezetei.
  - b) A szövegekörnyezetek jelentéseik szempontjából történő összevetése.
  - c) A szó jelentése a jellemző szövegekörnyezetek összevetése alapján.

E) *A szöveg főtémájának és résztémáinak rekonstruálása és kifejezése*

Tevékenységek:

1. Algoritmus felfedezése
  - a) Szavakból, szó szerkezetekből, ill. legalább 4 elemi mondatból jelentésjegyek szerinti, „általánosabb” halmazok konstruálása
  - b) Különböző szó- és kifejezés-halmazok elemeinek elem párokká, elemhármasokká, elemnégyesekké történő kapcsolása, s a köztük lévő viszony szóval, szó szerkezettel történő megnevezése.
2. Algoritmus alkalmazása
  - a) Az elemek és a viszonyaik szöveggé alakítása bővítéssel és az elemek formájának a változtatásával

- b) A szöveg témája mint a szöveg mondatai jelentésének az általánosítása. A témára következtetés. A téma kifejtése során a szöveg mint a témából levezetett kijelentés sorozat.

F) *A szövegtípusok interpretálása és alkotása. A szöveg logikai és tematikus szerkezete, valamint nyelvtani tulajdonságai együttesen egy, a közlési helyzetben alkalmazott problémamegoldó stratégiát fejeznek ki — szabályfelfedeztetés és alkalmazás*

Tevékenységek:

1. Algoritmus alkalmazása

- a) A közlési helyzetbeli konfliktust kezelő, problémamegoldó stratégiát megvalósító szöveg alkotása.
- b) Megadott szerkezeti váz alapján szövegtípusok szerkesztése.
- c) Azonos témára különböző szövegtípusok alkotása.

G) *A szöveg háttér mondatainak, előfeltevéseinek szerepe a szöveg értelmezésében — szabály felfedeztetés és alkalmazás.*

Tevékenységek:

1. Empirikus tevékenység

- a) A párbeszéd elemzése: a háttér mondatok a beszélőnek milyen szándékát fejezik ki, és milyen reakciót váltanak ki a hallgatóból.

H) *A racionális és sikeres vita stratégiáinak elsajátítása. Ellenmotiváció a személyeskedésekre, a szubjektívizmusra és a tekintélyérvekre.*

Tevékenységek:

1. Algoritmus alkalmazása

- a) - Adott kiinduló állításokból következtetés
  - Az igaz és hamis állítások megkülönböztetése
  - Az igaz és hamis következtetések megkülönböztetése
- b) A magyarázó és következtető jelentésű összefoglaló, kapcsoló kifejezések és kötőszavak (pl. *éppen ezért, ennél fogva, következőképpen, tehát, ezért, ugyanis, mivel, így aztán, jóllehet, bár* stb.) korrekt alkalmazása az érvelésben és a következtetésben.

II. ELEMI MÓDSZEREK ÉS ISMERETEK A NYELV SZINKRONIKUS ÉS DIAKRONIKUS VIZSGÁLATÁHOZ

A) *Belátás: a nyelv szimbolikus jelekből álló rendszer, mely modellálható.*

Tevékenységek:

1. Empirikus tevékenységek eredményeként belátás:
  - a) A jel és a hozzátartozó jelentés viszonya
  - b) A jelek és a jelölt dolgok viszonya
  - c) A valóság - modell, a valóság - jel és a modell - jel közötti kapcsolat megvitatása.
  - d) A rendszer és az azt alkotó elemek közti viszony
  - f) Elemek csoportjának rendszerekbe szervezhetősége
2. Algoritmus alkalmazása
  - a) Megadott elemek halmazából rendszer alkotása
  - b) 10-15 komponensből egyszerű rendszer szervezése
  - c) Zárt és nyitott rendszerek alkotása

B) *Belátás: az egy nyelvet beszélők nyelvhasználata szociális és történeti tényezőktől függ, és szociálisan rétegződik.*

1. Empirikus tevékenységek
  - a) A köznyelv, a dialektus és a szociolektus megkülönböztetése.
  - b) Különböző korszakokban keletkezett szövegek összevetésével a szókészletben, a szavak formájában és a nyelvi szabályokban bekövetkezett történeti változások kimutatása a példaszövegekben.
  - c) Az alapszókincsbe tartozó finn és magyar szavak, ill. magyar és idegennyelvi szintagmák összehasonlításával a magyar nyelv származását valószínűsítő empirikus bizonyítékok megértése.
  - d) A nyelv szókincsében végbemenő változások társadalmi, gazdasági okainak a megértése.
  - e) A szabályos hangmegfelelés szabályain alapuló történeti rekonstrukciós módszer megértése.
  - f) Különböző idegennyelvekből származó adatokon — minta után — a nyelvtipológiai elemzés elemi módszereinek alkalmazása.

III. *A nyelvtannal kapcsolatos tevékenységek végzéséhez szükséges fogalmak, ismeretek (7-8. osztály)*

- elemi mondat
- magmondat
- nyelvi forma: a szófajok, mondatbeli pozícióik, sorrendjük, a toldalékok, a szórend
- jó forma (a nyelvi szabályokat követő mondatforma)
- rossz forma (a nyelvi szabályokat nem követő mondatforma)
- a szótári (a szokásos) jelentés
- a szótáritól eltérő (szokatlan) jelentés
- az értelmes — jelentéssel bíró — mondat
- az értelmetlen mondat
- a szósaláta
- a nyelvi szabály: nyelvi feltétel/nyelvi következmény
- mondatrész mint egy forma és egy jelentés közös neve
- a mondatbeli hely:
  - 1) a mondat szerkezetében elfoglalt hely: milyen csomópont alatt van és milyen csomópontok ágaznak ki belőle
  - 2) a mondatbeli lineáris sorrendiségben elfoglalt hely
- alanyi rész, állítmányi rész
- a meghatározó rész
- a kötelező mondatrészek: alany, állítmány, vonzatok
- a nem kötelező mondatrészek: jelzők és körülményhatározók
- a beágyazás
- a főnevesítés
- a névszói állítmány
- a kopula
- az utalószó
- a kötőszó
- a főmondat
- a mellékmondat
- a vonatkozó mellékmondat
- a körülményhatározói mellékmondat
- a vonzattmellékmondat
- a névmásozás: névmással helyettesítés
- a törlés; kihagyás
- a szóhalmaz
- a téma
- a főtéma
- a szövegépítés

-
- a szöveg formája
  - a szöveg jelentése
  - a jelentésoosztály
  - a szövegösszefüggés
  - a szövegkörnyezet
  - a mondatrend
  - az előreutalás
  - a hátrautalás
  - a párhuzamosítás
  - a viszonyjelölő szerep
  - a szöveg típusa
  - a szövegtípus formája
  - a szövegtípus kombinációja
  - a kiinduló állítás
  - a következmény
  - az érv
  - a bekezdés (paragrafus)
  - a háttérmondat (előfeltevés)
  - a jel
  - ikonikus, indexikus, szimbolikus jel
  - a modell
  - a rendszer
  - az emberi nyelv megkülönböztető jegyei (szemben az állati közlési rendszerekkel)
  - a nyelv történeti változása
  - a nyelvrokonság
  - a nyelv területi rétegződése
  - a nyelv társadalmi rétegződése
  - a nyelvtípusok
  - todalékoló nyelv
  - elszigetelő nyelv
  - hajlító nyelv
  - bekebelező nyelv

Kommunikáció beszédben és írásban, első ciklus (5-6. osztály)

Célok és követelmények

Célok:

A kommunikációs *magatartásmódok* olyan készségeinek kifejlesztése, amely alkalmas a közlő céljának, szándékainak sikeres megvalósítására azzal, hogy

- a) alkalmazkodik a kommunikációs helyzethez,
- b) a helyzetben adott konfliktus, probléma megoldására irányul
- c) a probléma, a konfliktus megoldása szempontjából legcélszerűbb kommunikációs normákat (konvenciókat) alkalmazza,
- d) és képes a normáktól, konvencióktól való alkotó, egyéni eltérésre.

Követelmények:

I. *Elemző tevékenységek:*

1. A kommunikációs helyzet elemzése:
  - 1.1. A kommunikatív helyzetbeli konfliktus, probléma elemzése
  - 1.2. A kommunikációt motiváló probléma típusának megértése
    - a) rutin
    - b) egyedi
  - 1.3. A partnerek kommunikatív szándékának elemzése
  - 1.4. A kommunikáció körülményeinek elemzése
  - 1.5. A partnerek társadalmi és kommunikatív kapcsolatának elemzése
  - 1.6. A kommunikáló feleknek a témával kapcsolatban feltételezhető előzetes ismereteihez való alkalmazkodás elemzése
  - 1.7. A partnerek aktuális érzelmi állapotához, érzékenységéhez való alkalmazkodás elemzése
2. A kommunikációs folyamat eredményességének elemzése:
  - 2.1. A közlő szándéka megvalósulásának értékelése
  - 2.2. A sikeres kommunikációs magatartásmód elemzése, értékelése
Bizalmas vagy távolságtartó
A szerepcsere
A normák követése: a kommunikációs viselkedésben,
a szerepcsere jelzésében,
a helyesejtésben,
a helyesírási szabályok alkalmazásában
  - 2.3. A szövegek nyelvi elemzése kommunikációs szempontból:
    - a) A szövegtípus választása
    - b) A téma kifejtésére használt nyelvi eszközök elemzése

- c) A szövegek hatásvizsgálata
- ca) A kommunikációs zavarok felismerése és értelmezése
- a partner ismereteinek téves felmérése
  - a szöveg félreérthetősége
  - a téma nem felelt meg a partnernek
  - normasértés
  - nyelvhelyességi hibák
- cb) A humor nyelvi eszközeinek kimutatása irodalmi és hétköznapi szövegekben
- cc) A tömegkommunikáció termékeinek értékelése
- d) *Felkészülés felolvasásra a szöveg nyelvi-tartalmi elemzése után:*
- a paragrafusok kezdetének és végének
  - a tételmondatoknak
  - a nyomatékok
  - a szünetek
  - a tempóváltás
  - a hangerőváltás
  - a hangszínváltás
- } bejelölése a szövegben
- } helyeinek bejelölése a szövegben

II. Kommunikációs tréningek

1. A partner előzetes ismereteihez való alkalmazkodás a közölt szöveg szerkezetében és szókincsében:
  - 1.1. A témabevezető kifejezések alkalmazása
  - 1.2. A szakmai és köznyelvi szókincsregiszterek használata
  - 1.3. Az ismert és az újszerű információt jelölő kifejezések sorrendezése a mondatban és a szövegben (szórend, mondatrend)
2. A partnerrel való kommunikatív kapcsolat sikeres építésére és fenntartására szolgáló nyelvi-szövegépítő eszközök alkalmazása:
  - 2.1. A párbeszéd szövegépítő technikáinak használata
  - 2.2. A partnerrel való kommunikatív viszony kezdeményezése és fenntartása
    - a) A párbeszéd kezdeményezése
    - b) A köszönési formák pontos használata
    - c) A megszólítási formák, megszólítási típusok alkalmazása
    - d) A téma kifejtése
    - e) A közlőnek a témához való viszonyát jelző kommunikatív cselekvések
    - f) A partner közléséhez való viszonyulás kifejezése
    - g) A normáktól való alkotó, egyéni eltérés

3. Az alábbi szövegtípusok és kombinációk alkalmazása szóban és írásban:
  - 3.1. A tájékoztató szövegtípusok:
    - a) elbeszélés
    - b) vélemény, kritika
    - c) magyarázat
    - d) ígéret
    - e) riport, interjú
    - f) hír, tudósítás
    - g) leírás, jellemzés
    - h) használati utasítás
    - i) recept
    - j) kezelési tanácsadó
  - 3.2. A befolyásoló szövegtípusok:
    - a) vita, érvelés, magyarázat
    - b) tanács
    - c) reklám
  - 3.3. A kommunikatív kapcsolatot ápoló szövegtípusok:
    - a) köszönés, megszólítás
    - b) beszélgetés kezdeményezése
    - c) viccmesélés
4. A gyerekek által előzetesen elemzett szöveg felolvasása

III. *A kommunikációs tevékenységek végzéséhez szükséges alapfogalmak, ismeretek*

1. A kommunikációs helyzet összetevői:
  - az első személy és a második személy: a partnerek (tulajdonságaik)
  - a nyelv (a jelrendszer)
  - a helyzetbeli probléma, konfliktus, érdekkülönbség, információs különbség
  - a partnerek szándéka, célja
  - a közlés körülményei: helye, ideje
  - a partnerek közti viszony: alá-, fölé-, mellérendeltség
  - a partnerek feltételezhető előzetes ismeretei
  - a partnerek érzelmi állapota
  - a helyzetbeli probléma típusa: rutin vagy egyedi
2. Az ismert és az újszerű információ
3. A szórend

4. A mondattöredék
5. A párbeszéd (a dialógus)
6. A monológ
7. A nyelvi szerkezeteknek a közlési körülményekhez alkalmazkodó sűrítései és tagolásai
8. A kommunikáció sikerességének kritériuma: a helyzetbeli probléma megoldása. A sikertelen kommunikáció, mint a problémamegoldás elmaradása. A félreértés.
9. A tájékoztató szövegtípusok (ld. II/3. pontban)
10. A befolyásoló szövegtípusok (ld. a II/3. pontban)
11. A kommunikatív kapcsolatot ápoló szövegtípusok (ld. a II/3. pontban)
12. A gúny
13. Az irónia
14. A túlzás
15. A kapcsolatteremtés
16. A szándéknyilvánítás
17. A tegeződés, magázódás
18. A témabevezetés
19. A témaváltás
20. A tételmondat
21. A kulcskifejezések
22. Az eredetiség, a közhely, a szellemesség
23. A kommunikációs zavar
24. A nem nyelvi (nem verbális) eszközök: mimika, gesztus, testtartás, tekintettartás, térközszabályozás)
25. Artikuláció
26. A nyomaték
27. A szünet
28. Tempó és tempóváltás
29. Hangerő és hangerőváltás
30. A hangok időtartama
31. A hangszín és a hangszín váltása
32. Az intonáció és típusai

IV. Az elsajátítandó kommunikációs értékek

1. együttműködési képesség (kooperativitás)
2. tolerancia
3. empátia
4. előítéletmentesség

5. őszinteség
6. igazságkeresés
7. következetesség
8. konfliktustűrés
9. a konfliktus megoldására törekvés
10. önkritikusság
11. kritikusság
12. személyesség, önkifejezés
13. kommunikatív aktivitás
14. önérzet

Kommunikáció beszédben és írásban, második ciklus (7-8. osztály)

Célok és követelmények

Célok:

1. A közlő szándékainak sikeres megvalósítására, a helyzetben adott konfliktusok, problémák megoldására alkalmas kommunikatív *stratégiák* készletének a kifejlesztése.
- 1.1. A közlési stratégia, azaz: a tematikus, a műfaji (szövegtípusbeli), és a sorrendi-szerkezeti építkezésnek, valamint a kifejtettség/hallgatólagosság (explicitiség) mértékének az együttes és koherens használata a közlési célra, problémára tekintettel.
2. A gyerek egyéni kommunikatív stratégiáinak fölépítése és kiterjesztése a II.2. pontban megadott területeken, a normaismeretnek és a konvencióktól való alkotó, egyéni eltérésnek a kombinációival.
3. A problémaorientált, racionális kommunikáció és az empátikus képességek, valamint az emocionális érzékenység *együttes* működtetése.

Követelmények:

I. Elemző tevékenységek:

1. A kommunikációs helyzet elemzése
- 1.1. A kommunikatív helyzetbeli konfliktus, probléma elemzése
- 1.2. A kommunikációt motiváló probléma típusának elemzése: a) rutin
b) egyedi
- 1.3. A partnerek kommunikatív szándékának elemzése
- 1.4. A kommunikáció körülményeinek elemzése
- 1.5. A partnerek társadalmi és kommunikatív kapcsolatának vizsgálata
- 1.6. A partnernek a témával kapcsolatban feltételezhető ismereteihez való alkalmazkodás elemzése
- 1.7. A partnerek aktuális érzelmi állapotának, érzékenységének az elemzése
2. A kommunikációs stratégia elemzése
- 2.1. A kommunikációs helyzet összetevőire való alkalmazkodás
  - a) a partnerek együttműködésének elemzése
  - b) a szerep szerinti vagy a személyes beszédmódok közötti választás elemzése
  - c) a szereptartó (monológikus) és a szerepadogató (dialógikus) stratégia közötti választás elemzése

- d) a normák követésének az elemzése
  - e) a kommunikációs partnerek stratégiaváltása: a monológikus stratégiáról a dialógikusra váltás, illetve fordítva; a személyes beszédmódról a szerep szerinti beszédmódra váltás, illetve fordítva; a szövegtípusok váltásának elemzése
  - f) az alkalmazott kommunikációs stratégia elemzése a partnernek érzelmi állapotára, érzékenységre tekintettel
  - g) a szöveg nyelvileg ki nem fejtett háttérmondatainak elemzése
  - h) A beszélő visszautalásai a saját implicit háttérmondataira, ezek elemzése
  - i) A partnernek a beszélő háttérmondataira vonatkozó reagálásai, ezek elemzése
  - j) a hallgató kommentárjainak, illetve kérdéseinek az elemzése
  - k) a partnerek által alkalmazott nem verbális eszközök elemzése
- 2.2.** Az elhangzott vagy leírt szövegek *nyelvi elemzése* kommunikációs szempontból:
- a) A szövegtípus választása:
    - aa) A közlési helyzet és a választott szövegtípus összhangja
  - b) A téma kifejtésének nyelvi elemzése a partnerrel való együttműködésre tekintettel
  - c) A téma kifejtésének elemzése a szöveg koherenciájára tekintettel:
    - ca) A tematikus koherencia nyelvi elemzése
    - cb) A szöveg szerkezeti koherenciájának elemzése
    - cc) A szöveg koherenciájának elemzése a stílusra és az alkalmazott szókincsregiszterre tekintettel
  - d) A témakifejtés elemzése a tényekhez való viszony alapján
  - f) Felkészülés felolvasásra:

<ul style="list-style-type: none"> - a paragrafusok kezdetének és végének - a tételmondatoknak - a nyomatékok - a szünetek - a tempóváltás - a hangerőváltás - a hangszínváltás 	}	<p>bejelölése a szövegben</p> <p>helyeinek bejelölése a szövegben</p>
--	---	--

II. Kommunikációs tréningek

1. Előkészítő tevékenységek
  - 1.1. Szövegalkotás megadott elemi mondathalmazból
  - 1.2. Szövegalkotás megadott szövegszerkezetre
  - 1.3. Jelentésmagyarázat

2. Szövegalkotás szóban és írásban:

2.1. A tananyagban szereplő szövegtípusoknak és ezek altípusainak a használata

<i>Főtípusok:</i>	<i>Altípusok:</i>
a) tájékoztató típus:	elbeszélés vélemény kritika ígéret jegyzőkönyv magyarázat hír tudósítás
b) cselekvést előíró típus:	használati utasítás instrukció recept kezelési tanácsadó
c) leíró típus:	leírás jellemzés meghatározás
d) a tudatot, véleményt, stb. befolyásoló típus:	érvelés bizonyítás
e) a cselekvést befolyásoló típus:	tanács reklám
f) a cselekvést és a véleményt egyaránt befolyásoló, kombinatív:	vita
g) a kommunikatív kapcsolat ápolására szolgáló szövegtípusok:	társalgás viccmesélés „sztorizás” felköszöntés

- 2.2. A szövegtípusok kombinálásai:
- Kombinációk a főtípuson belül
  - Kombinációk a főtípusok között
- 2.3. A közlő céljainak megfelelő tematikus építkezésmódok:
- logikai, érvelő építkezés
  - időrendi építkezés
  - térszerkezetet követő építkezés
  - „sztorizó”, anekdotázó építkezés
  - metaforikus építkezés
  - cselekvési folyamatot előíró építkezés
  - cselekvési folyamatot szabályozó építkezés
  - hangulati (asszociációs) jellegű építkezés
- 2.4. A szándék szerinti szövegjelentés megteremtése a szövegkoherenciával
- a tematikus koherenciának
  - a szöveg szerkezeti koherenciájának
  - a stílus és a szókincsregiszter koherenciájának
- } a kialakítása
- 2.5. A közlőnek a témához való viszonyára történő utalása:
- a tárgyilagos témakifejtés
  - az eufemisztikus témakifejtés
  - az ironikus témakifejtés
  - a gúnyos témakifejtés
  - a parodisztikus témakifejtés
- 2.6. A választott — személyes vagy szerep szerinti — beszédmódnak megfelelő:
- stílusréteg
  - szókincsregiszter
  - nem verbális eszközök
- 2.7. A partnerrel való együttműködés:
- A partner előzetes ismereteihez való alkalmazkodás
  - A partnerrel való együttműködés, előzetesen elemzett szöveg felolvasásakor
    - Az ismert és az újszerű információknak megfelelő nyomatékok alkalmazása
    - Az ismert és az újszerű információknak megfelelő intonáció alkalmazása
    - A szöveg jelentésének lényegét megvilágító kiejtés mód, intonáció
    - A hallgatókkal való kapcsolattartás

3. A rugalmas stratégiaváltás a kommunikációs helyzetre és a partner reagálására tekintettel:
    - 3.1. A monológikus és a dialógikus stratégia váltása
    - 3.2. A beszédmódváltás
    - 3.3. A szövegtípus váltása
    - 3.4. A normáktól való alkotó, egyéni, eltérés
- III. *A kommunikációs tevékenységek végzéséhez szükséges újabb alapfogalmak, ismeretek*
1. A szociális szerep szerinti beszédmód
  2. A személyes beszédmód
  3. A kommunikációs stratégia mint a téma, a szövegtípus, a szövegszerkezet és a kifejtési sorrend összefüggő rendszere
  4. A kommunikációs stratégia „menet közbeni” változtatása, mint problémamegoldó lépés
  5. A szereptartó (monológikus) stratégia
  6. A szerepadogató (dialógikus) stratégia
  7. A norma, a norma követése, megsértése, a normától való indokolt eltérés
  8. A tájékoztató szövegtípusok (ld. a II/2. pontban)
  9. A cselekvést előíró szövegtípusok (II/2. pont)
  10. A leíró szövegtípusok (II/2. pont)
  11. A tudatot, véleményt, stb. befolyásoló szövegtípusok (II/2. pont)
  12. A cselekvést befolyásoló szövegtípusok (II/2. pont)
  13. A cselekvést és a véleményt egyaránt befolyásoló, kombinatív szövegtípusok (II/2. pont)
  14. A kommunikatív kapcsolat ápolására szolgáló szövegtípus (II/2. pont).
  15. A tematikus koherencia, a tematikus építkezés. A főtéma és a rész-témák
  16. A tematikus kulcskifejezések
  17. A tételmondat
  18. Az előreutalás és a hátrautalás a szövegben: utalószavakkal, kötőszavakkal, névmásokkal.
  19. A premisszák és a következmény (következtetés)
  20. Az érvelés
  21. A szöveg tartalmi-logikai koherenciája. Az ellentmondásmentesség.
  22. Az ismétlődő információk „rejtve” maradása: a kihagyás.
  23. A háttérmondatok (előfeltevések)
  24. A mondatrend

25. A bekezdések sorrendjei
26. A kommunikációs stílus
27. A kommunikatív gúny
28. A nyelvi irónia
29. Az eufemizmus
30. A nyelvi paródia
31. A kommunikációs tapintat

IV. *A továbbfejlesztendő kommunikációs értékek*

1. együttműködési képesség (kooperativitás)
2. tolerancia
3. empátia
4. előítéletmentesség
5. őszinteség
6. igazságkeresés
7. következetesség
8. konfliktustűrés
9. a konfliktus megoldására törekvés
10. önkritikusság
11. kritikusság
12. személyesség, önkifejezés
13. kommunikatív aktivitás
14. önérzet

IRODALOM, 5-8. osztály
Célok és követelmények

(A célokat kurzívvval jelöltük)

1. *Alkotó befogadás (műértés)*

- a) A művek objektív olvasatának felfedezésére való képesség.
- b) Az irodalom és a társadalom viszonyával kapcsolatos problémakörökről való gondolkodás képessége

Tevékenységtípusok:

A. *Szövegkezelési technikák*

- a) Segédeszközhasználat:

V: Értelmező szótár, Idegen szavak szótára, Irodalmi lexikon, Általános lexikon.

- b) Olvasásstratégiák váltása:

V: Szövegegész néma olvasása. Néma válogató olvasás. Szövegegész hangos, értelmező olvasása. Hangos válogató olvasás.

VI: Néma gyorsolvasás, megadott motívum keresésével. Hangos párbeszédolvasás (néma és hangos olvasás váltogatása).

VII: Skandálva olvasás, hangosan.

B. *Nyelvi műveletek a szöveggel*

- a) Mondatelemzés

V: Tagmondatokra bontás. Megadott mondatrészek kikeresése.

- b) Szövegátalakítás

V: Értelmeváltoztatás szórend- és szócserevel. Értelmezés a költőszó pótlásával.

VI: Értékelemzés szócserevel.

- c) Csoportosítás

V: Jelzők csoportosítása. Megadott motívumra a motívumkör tagjainak összegyűjtése.

VI: Megadott motívum ismétlődéseinek és variációinak összegyűjtése. Megadott motívum ellentétpárjainak megkeresése.

VII: Megadott kategóriákra a motívumkör tagjainak összegyűjtése.

- d) Idézetgyűjtés

V: Jellemző vonásokhoz. A nézőpont változataihoz.

VI: Képzettársításokhoz. Műfaj jellemzőihez.

VII: Esményítéshez.

VIII: Szatirizáláshoz.

- e) Szövegegység kiválasztása a felismerés szintjén

V: Hosszú szótag. Rövid szótag. Hangsúlyos szótag. Ütem. Versláb. Rím.

- VI: Kép. Jelölt.
- f) Szövegtagolás
- VIII: Színdarab jelenetekre osztása
- C. *Következtetés a szövegből*
- a) Összehasonlítás megadott szempontból két szöveg alapján
- V: Elbeszélés, mese. Író és regényhős. Meseszereplők különböző mesékben, szerepkörváltással.
- VI: Epikus szerkezeti séma. Két novella hasonló hősei. Egy novella különböző helyszínei.
- VII: Epikus mű szerkezeti elemei. Cselekményelemek. Nyelvtani idő. Hősök.
- VIII: Különböző művek azonos motívumai.
- b) Értékelemzés
- VI: Egy hős értékrendje. Az értékrend változása.
- VII: Ellentétes cselekményelemek értékelése. Különböző hősök ellentétes értékrendjei.
- c) Mű összevetése a valósággal
- V: Mesetárgyak mérete. Mesevilág és történelem.
- VI: Játék és történelem.
- VII: Szerepkörök és társadalmi típusok.
- d) Idézetkeresés következtetéssel
- V: Lélektani motiváció felismerése
- VII: Műfajváltás felismerése
- VIII: Értékrend-szembeállítás.
- e) Megadott idézetből következtetés
- V: Kommunikációs helyzet felismerése.
- VIII: Mese és tanulság párosítása.
- f) Halandzsa fordítása
- V: Hasonló hangzású szavak megkeresésével.
- D. *Műveletek szövegre vonatkozó állításokkal*
- a) Helyes állítások kiválasztása alternatívákból
- VII: Döntések az érvek szövegbeli leleghelyének megadásával.
- VIII: Hangnem, költői magatartás jellemzése.
- b) Eseménysor időrendi átalakítása
- V: Mozaikszerű előadásból időrendi előadás.
- VI: Egy hős jellemfejlődésének bemutatása
- c) Cselekményelemek csoportosítása
- V: Mese és valóságos események
- d) Cselekmény modellezése
- VI: Mesemodellek szerepkörök szerint.

- e) Metaforák csoportosítása
  - VII: Nyelvtani szerkezet szerint
  - VIII. Kifejtettség szerint.

E. *Metanyelv elsajátítása*

- a) Ritmusképlet leírása
  - V: Algoritmus alapján.
  - VII: Algoritmus nélkül.
- b) Rímképlet leírása (V.)
- c) Szókép elemekre bontása
  - VI: Algoritmus alapján.
  - VII: Algoritmus nélkül
- d) Irodalomelméleti fogalmak megnevezése, használata V-VIII. (L.:
Tanterv)

2. *Nyelvi-irodalmi kreativitás*

Tevékenységtípusok:

A. *Dokumentáció készítése*

- a) Képgyűjtés életrajzhoz
  - V-VIII.
- b) Rajzolás, festés
  - V: Szöveg hangulatának kifejezése színekkel. Epikus mű egy jelenetének ábrázolása. Mesemotivumokra képzelten jelenet ábrázolása.
  - VI: Metafora képelemének lefestése. Díszlet- és jelmezkészítés.
- c) Térképkészítés
  - V: Mesehelyszínek ábrákkal. Regény- és drámahelyszínek
  - VI: Színpadkép alaprajza.

B. *Versalkotás*

- a) Ritmikus szövegalkotás
  - V: Hasonlat átalakítása hangsúlyos verssé.
- b) Rímalkotás.
  - V: Alliteráció írása szókapcsolatokban.
  - VI: Rímalkotás megadott rímhívó szóra.
- c) Versírás
  - VI: Rím sor verssé kiegészítése, azonos szótagszámmal. Prózai szöveg átírása verssé, megadott mintára.
  - VII: Prózai szöveg verssé formálása, megadott versformában.
  - VIII: Prózai szöveg verssé formálása kötetlenül. Megadott témára versírás.

C. *Képes beszéd alkotása*

a) Szókép kiegészítése

V: Hasonlat képelemének pótlása.

VII: Harmadik összetevő pótlása. Kifejtetlen metafora hiányzó elemének pótlása.

b) Szókép alkotása

V: Hasonlatírás jelölt és közös tulajdonság alapján. Megadott témára hasonlat írása. Történet hasonlatokkal való kiegészítése, megadott tárgykörben.

VII: Metafora írása megadott tárgykörben.

D. *Szövegalkotás*

a) Címadás

V: Versszakoknak. Versrészletnek. Regényjeleneteknek.

b) Meseírás

V: Fantasztikus mesefilm szövegekönyve

VI: Tárgyak töltik be a mesei szerepköröket.

c) Leírás

V: Környezetrajz megadott szereplő nézőpontjából. Szereplő jellemzése saját szavai alapján.

d) Elbeszélés írása

V: Extrapoláció visszafelé: az előtörténet egy jelenetének megírása.

VI: Történetírás megadott kezdőmotívumra.

VII: Ellentétes hangulatú álmok leírása. Megadott műre új befejezések, különböző hangulattal.

VIII: Elbeszélés montázstechnikával.

e) Monológírás

V: Megadott személy monológja adott helyzetben.

VII: Tárgy monológja megadott helyzetben

f) Nézőpontváltó elbeszélés

V: Cselekményrészlet elbeszélése különböző szereplők nézőpontjából szempontsor alapján. Ugyanez saját készítésű szempontsor alapján. Képzelt szereplők elbeszélése.

VI: Cselekményrészlet elbeszélése különböző hangnemben, a mű motívumaiból.

g) Szatíraírás

V: Megadott köznapi témára. Irodalmi témára. Köznapi témára szatirikus és komoly változatban. Szatirikus modell állatszereplőkkel.

VI: Szatíraírás színjáték formájában.

E. Színjátékírás

- a) Színjáték narrátorral
  - V: Elbeszélő szöveg átírás nélkül, narrátorral, szereplőkkel.
- b) Párbeszédírás
  - VI: Megadott témára. Regénypárbeszéd változtatott jellemű hősökkel. Álarcos párbeszéd rögtönzése.
  - VII: Párbeszéd a beszélő jelölése nélkül.
- c) Színjátékírás és előadás
  - V: Bábjáték.
  - VI: Epikus szöveg dramatizálása. Díszlet, kellék, szinpadi mozgás, beszédhang. Színrevitel.
  - VII: Dramatizálás szatirikusan. Regény kiegészítése képzelt jelenetekkel. Előtörténet dramatizálása. Darabírás megadott vagy saját expozícióból. Jelenet átértelmezése előadásban. Ismétlődés, csattanó, félreértés, paródia elhelyezése párbeszédben.
  - VIII: Előreutalások elhelyezése párbeszédben. Dramatizálás bibliai szereplőkkel.

3. A kommunikációs képesség fejlesztése

Tevékenységtípusok:

A. Szövegértelmezés

- a) Megadott idézetből következtetés
    - V: A kommunikációs helyzet és a szereplők felismerése.
  - b) Jelenetértelmezés
    - V: Lélektani motiváció megfogalmazása. Ugyanez idézetekkel alátámasztva.
    - VIII: Mese és tanulság párosítása.
  - c) Versszöveg parafrázisa
    - V: Lélektani motiváció megfogalmazása.
  - d) Cselekményelemek nem szó szerinti felidézése
    - V: Hős jelleme.
    - VI: Esményítés.
    - VIII: Szatirizálás.
  - e) Jelentésátértelmezés
    - V: Kifejezések képzetkörváltása. Metafora szó szerinti értelmezése.
  - f) Vita és érvelés.
- V-VIII: Alternatívák megadásával, élettapasztalatokra hivatkozva. Sugallt szempontokkal.

B. Szövegelőadás

- a) Versmondás
V-VIII.
- b) Prózamondás
V-VIII.
- c) Színhátság
V-VIII.

C. Szövegalkotás

- a) Tömörítő fogalmazás
V: Cselekményrészlet összefoglalása.
- b) Esszé
V-VIII: Beszámolás a mű keltette élményről. Miért tetszik, miért nem tetszik?

FILMESZTÉTIKA, 7-8. osztály

Célok és követelmények

(A célokat aláhúzással jelöltük)

A. A kép és a mozgókép alkotó befogadása, interpretálása

1. A képező sokrétű jelhordozóként való értelmezése
  - a) A tér síkban való ábrázolását szabályozó ábrázolástechnikai elvek felismerése
  - b) a fény, árnyék, szín, tónus interpretációt alakító hatásainak felismerése és érzelmeltő elemeinek érzékeny befogadása
  - c) a beállítás jelentésközlő szerepeinek felismerése
  - d) a torzítás szerepének felismerése

Ismeretek: szimmetria, aszimmetria, egyensúly, előtér, háttér, látószög és nézőpont, színek kompozíció, a torzítás fajtái, sűrítés

2. A mozgóképekre jellemző képi kifejezőmódok tudatos tétele a filmnézői és értelmezői gyakorlatban
  - a) a mozgás különböző típusai képi kifejezőerejének a felismerése
  - b) a felvevőgép mozgásából (a megfigyelő mozgása) adódó következmények tudatosítása
  - c) a színek időbeli viszonyából eredő interpretációs következményeknek a felismerése
  - d) a montázs (vágás) képi típusainak, s az ezek által sugallt tartalmaknak a befogadása

Ismeretek: a mozgókép elvének ismerete, a mozgástípusok különbségei, a mozdulatlan és mozgó beállítások, a szemlélő látószöge (szűk, széles, köztes), a tekintet iránya, a montázs

3. A hangosfilm hangzásvilága jelentésszervező-átalakító szerepének a felismerése
  - a) az aláfestő zene jelentésszervező szerepének igazolása
  - b) a kép és hang egymást erősítő, illetve ellentétes viszonyaiból adódó jelentésekre való fogékonyság
  - c) a csend szerepének értelmezése

4. Az egyidejűség és egymásutánosság szerepének felismerése a film cselekményében és szerkezetében

5. A be nem mutatott, de kikövetkeztethető történések kitalálása

6. A cselekménysűrítés okainak a felismerése

Ismeretek: egyidejűség, egymásutánosság a cselekményben

7. A személyiség-jellemzés lehetőségei a mozgókép eszközeivel
  - a) a jellemzés lehetőségeinek felismerése a személyiség megnyilatkozásaiból: külső kép, testalkat, testtartás, arckifejezés, öltözék, gesztusok, cselekedetek s azok módjai, mozgás, szavak, beszéd-mód
  - b) a mozgókép technikai lehetőségeivel való jellemzés felismerése: beállítás, arányok, kameramozgás, képek egymásraveztetése, kép-hang különféle kapcsolatai, zene, zörejek
  - c) az alkotók ítéleteinek felismerése, megfogalmazása
  - d) saját ítéletalkotás a szereplőkről, filmes jellemzésükről
8. A vágás interpretációt befolyásoló módjainak a felismerése:
  - a) a vágás tér és időszervező szerepének felismerése
  - b) a vágás elkülönítő és összekapcsoló szerepének belátása
  - c) a vágás gondolatközvetítő jelzéseinek érzékeny befogadása, a „képi finomságokra” való fogékonyság
  - d) a vágás egész filmre vonatkozó szerkezetépítő, ritmusalakító funkciójának felismerése
9. Adott filmek szerkezetének, főbb részeinek, elemeinek (epizód, konfliktus, fordulat, lezárás, stb.) felismerése.
10. Az egész filmre jellemző egységes ábrázolási eszközök (stílus) (szín, kameramozgás, vágás stb.) felismerése *Ismeretek:* párhuzamos montázs, dokumentum, fikció, animáció, konfliktus, fokozás, stílus
11. A filmekben található közvetett jelzés- és utalásrendszerek iránti fogékonyság, a képekből következő gondolati tartalmak felismerése következtetéssel
12. A filmfajták funkcióinak megismertetése
  - a) A különböző filmfajták megkülönböztetni tudása:
Ismeretek: helyszíni tudósítás, dokumentumfilm, riportfilm, ismeretterjesztő film, propagandafilm, animációs film, játékfilm, tévéjáték, vegyes tévéműsorok
13. A kulturált filmnézési és tévénézési szokások kialakítása
  - a) A filmekkel szembeni értékelő, kritizáló magatartás
  - b) Az érdeklődésnek megfelelő műsorválasztás és szelektálás

B. A kreativitás fejlesztése -

1. A fényképezőgéppel való megismerkedés és amatőr képek készítésében való gyakorlatszerzés

Ismeretek: a szándéknak megfelelő beállítás, fényviszonyok, tárgyátvólság, blendenyílás, expozíciós idő, színszűrők

2. Történetek alkotása filmek számára

- a) A puszta mesélésen vagy történetmondáson túllépő, a filmes szempontokat (technikai kivánalmakat, lehetőségeket) is magában foglaló történetalkotás szóban, írásban.

3. Forgatókönyv írása

- a) A forgatókönyv felépítésének ismerete
b) Adott témában forgatókönyv írása
c) Elbeszélésből forgatókönyv írása

4. Filmtervezés elvben

- a) Képzeltbeli filmek tervezése adott filmfajtákban
b) Képzeltbeli filmek tervezése megadott technikai szempontok alapján — a korlátozottság és a szabadság tudatosítása
c) Filmtervezés adott hangulatban, stílusban

5. Filmkészítés gyakorlatban

- a) Mozgóképes játék szerkesztése, rajzolása
b) Animációs film figuráinak, fázisrajzainak tervezése
c) Személyiség típusok fényképezése egy adott, elképzelt filmhez
d) Fénykép vagy akár videofelvétel készítése az élet ellesett pillanatairól
e) Ha lehetőség nyílik rá, egy kisfilm gyakorlati elkészítése

6. Műsorajánlat, tájékoztató írása filmről

C. A kommunikációs képességek fejlesztése

1. A filmek közös megvitatása, értékelése, elemzése

- a) Az egyéni nézetek, értékek, vélemények kifejtésének és megvédésének képessége
b) A kulturált vitatkozás

2. Szövegalkotás

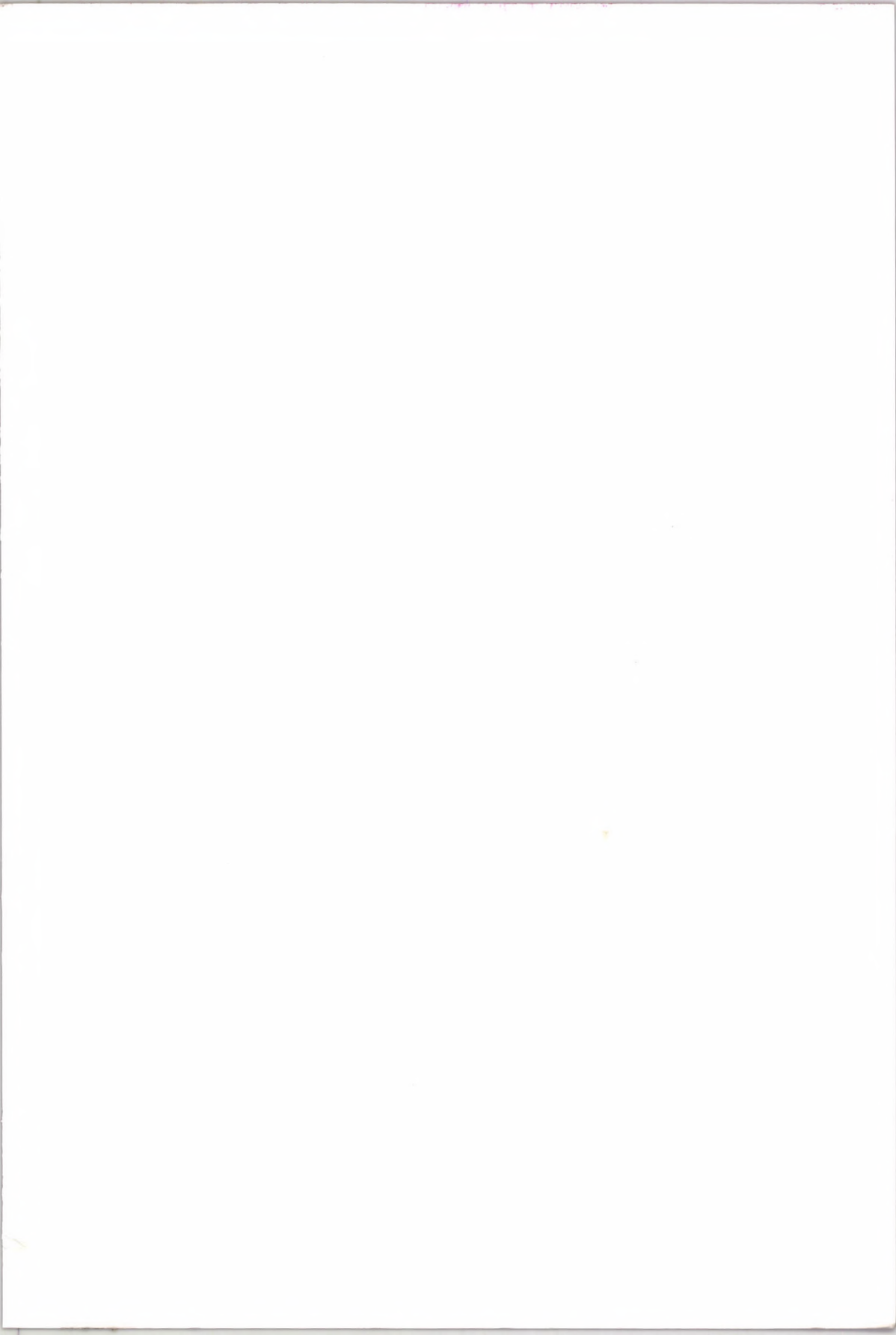
- a) Elbeszélés írása egy film cselekményéből
b) Rövid filmnovella írása, mely forgatókönyv alapjául szolgálhat

3. Szerepjátszás

- a) Filmbeli jelenetek „élő” eljátszása, az eredetivel való összevetése
b) Az egyes filmtípusokra (némafilm, hangos játékfilm, riportfilm, „lírai” film stb.) jellemző játékmódok alkalmazása.

Ára: 95,- Ft

TALLÉR KFT